

COLLOQUIA 4/2012.

ZNANSTVENI KOLOKVIJ

GLINSKA CRKVA PRESVETE BOGORODICE,
29/30. SRPNJA - 4/5. KOLOVOZA 1941.:
SVJEDOČANSTVA I KULTURA SJEĆANJA

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ODSJEK ZA POVIJEST

HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV U ZAGREBU

DOCUMENTA: CENTAR ZA SUOČAVANJE S PROŠLOŠĆU U ZAGREBU

SRPSKO NARODNO VIJEĆE U ZAGREBU

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu

Documenta: centar za suočavanje s prošlošću u Zagrebu

Srpsko narodno vijeće u Zagrebu

Znanstveni kolokvij

„ŠTO SE UISTINU
DOGODILO U GLINSKOJ
SRPSKOPRAVOSLAVNOJ
CRKVI IZMEĐU 29/30. SRPNJA
I 4/5. KOLOVOZA 1941.:
SVJEDOČANSTVA I KULTURA
SJEĆANJA“

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
četvrtak i petak, 28. i 29. lipnja 2012. godine

PRIPREMNI ODBOR

Prof. dr. sc. **Damir Agičić**
pročelnik Odsjeka za povijest i predstojnik Zavoda za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Aneta Lalić

Odjel za kulturu Srpskoga narodnog vijeća u Zagrebu

Saša Milošević

zamjenik predsjednika Srpskoga narodnog vijeća u Zagrebu

Nikola Miljević

član Gradskog vijeća srpske nacionalne manjine grada Gline

Aleksandar Radnić

Documenta – centar za suočavanje s prošlošću

Prof. dr. sc. **Drago Rokсандić**

predstojnik Katedre za povijest Srednje i Jugoistočne Europe
Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Predsjednik Pripremnog odbora

Đuro Stojić

član Gradskog vijeća srpske nacionalne manjine grada Gline

Vesna Teršelič

Documenta – centar za suočavanje s prošlošću

PRIPREMNI ODBOR

Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Prof. dr. sc. **Damir Agičić**

Petar Bagarić, doktorand

Tomislav Brandolica, student

Marta Fiolić, studentica

Goran Korov, student

Marko Lovrić, apsolvant

Prof. dr. sc. **Drago Rokсандić**

Nikola Seiwerth, student

Filip Šimetin Šegvić, povjesničar

Nikolina Šimetin Šegvić, povjesničarka

ZNANSTVENI KOLOKVIJ

**„ŠTO SE UISTINU DOGODILO U GLINSKOJ
SRPSKOPRAVOSLAVNOJ CRKVI IZMEĐU
29/30. SRPNJA I 4/5. KOLOVOZA 1941.:
SVJEDOČANSTVA I KULTURA SJEĆANJA“**

PROGRAM RADA
SAŽECI PRIOPĆENJA
SUDIONICE/SUDIONICI

 FF press

Zagreb 2012.

O OVOM KOLOKVIJU

Ovaj će se kolokvij održati na osobnu inicijativu predlagatelja. Dana 6. siječnja 2012. godine uputio sam prof. dr. sc. Damiru Agičiću, pročelniku Odsjeka za povijest i predstojniku Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu dopis sljedećeg sadržaja:

*„Prof. dr. sc. Damir Agičić
Pročelnik Odsjeka za povijest i
Predstojnik Zavoda za hrvatsku povijest*

Predmet: Prijedlog o održavanju znanstvenog kolokvija na temu „Što se uistinu dogodilo u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi između 29/30. srpnja i 4/5. kolovoza 1941. godine? Svjedočanstva i kultura sjećanja“

Poštovani Pročelnice,

u historiografskom „ovladavanju prošlošću“ u hrvatskoj povijesti 20. stoljeća mnoštvo je „mjesta sjećanja“ koja nisu znanstveno propitana koliko bi to neupitno bilo moguće. Među njima se izdvajaju ona koja simboliziraju tragediju i traume masovnih razmjera, ali i duboko podvojene kulture sjećanja, koje i danas, desetljećima poslije tragedija samih, generiraju ne samo nova nesuglasja nego i duboka međusobna nerazumijevanja u suvremenosti. Među takvim tragedija distinktivno mjesto ima i masovni zločin koji se zbio u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi između 29/30. srpnja i 4/5. kolovoza 1941. godine. Mnogo toga s njime u vezi nikada nije bilo istraženo koliko je moglo i trebalo biti, a kulture sjećanja s njime u vezi, „službene“ i „neslužbene“, koegzistirale su jedne pored drugih ili jedne protiv drugih, javno i tajno, sve dok u najnovije vrijeme, usporedo s masovnim, iznova tragičnim urušavanjem hrvatsko-srpskih/srpsko-hrvatskih odnosa 1990-ih godina na različite načine nisu radikalno degradirane kulture sjećanja na spomenuta zbivanja iz 1941. godine. Prošlogodišnje obilježavanje 70. obljetnice tragedije, održano pod visokim pokroviteljstvom Predsjednika Republike Hrvatske prof. dr. sc. Ive Josipovića, još jedanput je otkrilo da profesionalni

povjesničari nisu obavili svoj dio posla, tj., kritički propitali što više raspoloživih vrela različitih provenijencija te rekonstruirali kontekste i zbivanja s ovom tragedijom u vezi.

Predlažem da Zavod za hrvatsku povijest bude organizator znanstvenog kolokvija koji će okupiti istraživački kvalificirane povjesničare, potaći ih na kritičku reevaluaciju poznatih izvora i literature, kao i na nova arhivska i knjižnična istraživanja te, naposljetku, omogućiti im da u kritičkom dijalogu rasprave otvorena pitanja. Budući da su mi tridesetak godina poznati razni vidovi ove problematike, spreman sam, u slučaju pozitivne odluke, preuzeti na sebe pripremu znanstvenog kolokvija, koji bi trebalo realizirati u Zagrebu krajem lipnja ili početkom rujna 2012. godine.

Istovremeno bih se obvezao osigurati potrebna financijska sredstva iz raznih izvora u suradnji s *Documenta* iz Zagreba, koja je više godina angažirana na identifikaciji ljudskih gubitaka u Domovinskom ratu u istom kraju.

Suradnja svih zainteresiranih i kvalificiranih članova Vijeća Odsjeka za povijest pritom je dobrodošla.

Srdačan pozdrav,

(dr. sc. Drago Roksandić, red. prof.)“

Vijeće Odsjeka za povijest jednoglasno je prihvatilo inicijativu i ovlastilo me realizirati je u suradnji s *Documenta* i drugim potencijalnim partnerima u Zagrebu, Sisku i, napose, Glini. Dekan Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, prof. dr. sc. Damir Boras, također je od početaka rada na ovom projektu obaviješten o detaljima priprema i dao je svoju punu podršku.

Brojni dogovori koji su uslijedili bili su uistinu intenzivni i uključili su velik broj ljudi, mnogo veći nego što je to vidljivo iz programa rada skupa. Dva pozivna pisma, od 21. siječnja i 3. travnja o.g., imala su za cilj što je moguće jasnije definirati sve vidove planiranog kolokvija. Radni dogovori uključili su stručnjake iz Hrvatske i više drugih zemalja koji su se na različite načine već bavili Glinom 1941. godine. Osjećam se obvezanim istaći da su očito brojne kolegice i kolege – neovisno o kratkom razdoblju u kojemu je moguće dodatno istraživati ovako zahtjevnu temu – prihvatili poziv sa sviješću o važnosti ovog skupa i, nadalje, s povjerenjem koje doista nije uobičajene stručne naravi. Svima sam im zbog toga vrlo zahvalan.

Dragocjena je suradnja sa studentima, dosadašnjim i sadašnjim članovima Uredništva časopisa studenata povijesti *Pro tempore* (Tomislav Branđolica, Marta Fiolić, Marko Lovrić, Nikola Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić i Nikolina Šimetin Šegvić), kao sudionika skupa i članova odsječkog Pripremnog odbora. Kolega Goran Korov, također student povijesti, isto tako je višestruko doprinio pripremama skupa.

Paralelno programskim pripremama, u dogovoru s kolegicom Vesnom Teršelič, tekli su brojni drugi dogovori organizacijske naravi. Najuspješniji su bili sa Srpskim narodnim vijećem iz Zagreba, koje je sa svoje strane osiguralo najveći dio potrebnih financijskih sredstava. Kolega Saša Milošević i kolegica Aneta Lalić iz Srpskoga narodnog vijeća u Zagrebu aktivno su sudjelovali u svim fazama dogovora. Vijeće srpske nacionalne manjine u Glini također je, u granicama svojih mogućnosti, dalo punu potporu ovoj inicijativi, a pripremama su i praktično doprinijeli Nikola Miljević i Đuro Stojić, članovi Vijeća srpske nacionalne manjine grada Zagreba. Vrlo uspješni bili su dogovori s Hrvatskim državnim arhivom, napose s njegovim ravnateljem, prof. dr. sc. Stjepanom Čosićem i arhivistom-specijalistom i doktorandom povijesti Borisom Suljagićem.

Vrlo velik interes za skup iskazala je zaklada „Heinrich-Böll-Stiftung“, napose uredi u Zagrebu i Beogradu. Vrlo smo zahvalni i za njihovu pomoć u pripremi skupa Wolfgangu Klotzu, Mariji Glišić i Vedranu Horvatu. Nadamo se da će se suradnja s ovom zakladom još više razviti u pripremi zbornika radova s kolokvija.

Velik je broj onih čije bi doprinose uspješnim pripremama ovog kolokvija trebalo istaći. Skromni format ove programske knjižice to ne omogućuje, ali će to sigurno biti napravljeno u predgovoru zborniku znanstvenih radova s ovog kolokvija, koji bi trebao biti objavljen najkasnije za godinu dana.

U Zagrebu, 10. lipnja 2012.

prof. dr. sc. Drago Roksandić

PROGRAM RADA

Četvrtak, 28. lipnja 2012.

Multimedijalna dvorana Knjižnice Filozofskog fakulteta (II. kat)

Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

09.00–10.00

Otvaranje skupa (predsjed: prof. dr. sc. *Damir Agičić*)

Govore:

prof. dr. sc. **Damir Boras**, dekan Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

prof. dr. sc. **Stjepan Čosić**, ravnatelj Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu

Vesna Teršelič, voditeljica *Documente*: centra za suočavanje s prošlošću, Zagreb

prof. dr. sc. **Milorad Pupovac**, predsjednik Srpskoga narodnog vijeća, Zagreb

Slavko Goldstein, publicist, Zagreb

Wolfgang Klotz, „Heinrich-Böll-Stiftung“, Berlin-Beograd

prof. dr. sc. **Drago Roksandić**, predsjednik Pripremnog odbora Kolokvija

10.00–10.15: Stanka

10.15–11.45 (predsjed: prof. dr. sc. *Drago Roksandić*)

prof. dr. sc. **Predrag Matvejević** (u mirovini), Sveučilište „La sapienza“ u Rimu
„Mjesto memorije. Glina 1941.: Crkva Presvete Bogorodice“

dr. sc. **Nada Kisić Kolanović**, Hrvatski institut za povijest u Zagrebu

„O artikulaciji traumatičnog pamćenja Drugoga svjetskog rata europskoga 20. stoljeća“

mr. sc. **Igor Mrkalj**

„Glina, grad i građani: okvir za kolektivnu biografiju, 1918-1941.“

D i s k u s i j a

11.45–12.00: Stanka

12.00–13.30 (predsjed: dr. sc. *Nada Kisić Kolanović*)

dr. sc. **Margareta Matijević**, Hrvatski institut za povijest u Zagrebu

„Katolička crkva na Banovini/Baniji i Kordunu od 1939. do 1941. godine“

dr. sc. **Višeslav Aralica**, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

„O srpsko-hrvatskim/hrvatsko-srpskim odnosima u publikacijama HSS, SDS i ustaškog pokreta do proglašenja NDH“

dr. sc. **Krešimir Regan**, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ u Zagrebu
„Srpska politika u glinskome kraju za Banovine Hrvatske (1939–1941)“

D i s k u s i j a

13.30–15.00: Stanka za ručak

Dvorana I., Filozofski fakultet

15.00–16.30 (predsjed: dr. sc. *Stjepan Razum*)

Dr. sc. **Gordana Krivokapić Jović**, Institut za noviju istoriju Srbije u Beogradu
„Raslojavanja u Samostalnoj demokratskoj stranci u senci svetskoga rata: Seljačko kolo 1939-1941.“

dr. sc. **Mile Bjelajac**, Institut za noviju istoriju Srbije u Beogradu
„Glinski kraj 1938-1941. i zabrinutost za opstanak Jugoslavije“

Čedomir Višnjić, dipl. politolog, Srpsko kulturno društvo *Prosvjeta* u Zagrebu
„Srpske političke tradicije na Kordunu i izazov genocida 1941. godine“

dr. sc. **Marica Karakaš Obradov**, Hrvatski institut za povijest u Zagrebu
„Novi mozaik naroda u ‚Novom poretku‘. Doseljavanje Slovenaca u NDH s posebnim osvrtom na područje Korduna i Banovine“

dr. sc. **Filip Škiljan**, Institut za migracije i narodnosti u Zagrebu
„Organizirana iseljavanja Srba s Banije 1941. godine“

D i s k u s i j a

16.30–16.45: Stanka

16.45 – 18.15 (predsjed: *Čedomir Višnjić*)

Slavko Goldstein

„Josip Željko Kurelac, satnik, organizator otpremanja srpskih seljaka iz kotara Vrginmost u Glinu koncem srpnja i početkom kolovoza 1941. godine“

Danijela Stjepić, M.A., Eberhard Karls Universität Tübingen, Institut für osteuropäische Geschichte

„Glina 1941. godine u pismima i dnevnicima vojnika Wehrmachta“

dr. sc. **Alexander Korb**, School of Historical Studies, University of Leicester, Stanley Burton Centre for Holocaust and Genocide Studies
„Axis Reactions towards early Ustasha Mass Violence“

prof. dr. sc. **Drago Rokсандić**, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

„Ljudska cijena okupacije, kolaboracije i oslobodilačkog rata: glinski i vrginmošćanski komunisti 1941. godine“

D i s k u s i j a

18.15–18.30: Stanka

18.30–20.00 (predsjedava: dr. sc. *Marica Karakaš Obradov*)

Dragan Cvetković, M.A., Muzej žrtava genocida u Beogradu

„Banija 1941 – numeričko određenje civilnih gubitaka sa osvrtom na civilne žrtve opštine Glina“

Dr. sc. **Milan Koljanin**, Institut za savremenu istoriju u Beogradu

„Glina: primer regionalnog centra uništenja 1941. godine“

Dr. sc. **Đuro Zatezalo**

„‘Pokršćavanje’ u očima ‘pokršćenih’ na Kordunu i Baniji: ratna sjećanja“

D i s k u s i j a

Petak, 29. lipnja 2012.

Dvorana I. Filozofskog fakulteta

09.00–10.30 (predsjedava: dr. sc. *Krešimir Regan*)

prof. dr. sc. **Ivo Goldstein**, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
„Uspostava sustava terora: legalna osnova“

prof. dr. sc. **Max Bergholz**, Odjel za genocid i ljudska prava, Sveučilište Concordia u Montréalu (Kanada)

„Masovna ubojstva u Glini tijekom 1941. godine i poslijeratna kultura sjećanja na žrtve: što znamo, a što ne?“

mr. sc. **Igor Mrkalj**

„Nove činjenice o dva odvojena ustaška zločina u Glini u proljeće i ljeto 1941. godine“

10.30–10.45: Stanka

10.45–11.45 (predsjeda: prof. dr. sc. *Ivo Goldstein*)

dr. sc. **Stjepan Razum**, svećenik, arhivist i povjesničar, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu
„Rezultati istraživanja Karla Lipaka o događaju u Glini“

Radovan Pilipović, M.A. pravoslavne teologije i doktorand na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta, Biblioteka Srpske patrijaršije
„Pravoslavni hramovi kao mjesta stradanja njihovih vjernika 1941.“

vladika **Jovan Ćulibrk**, Srpska pravoslavna crkva

„Poricanje zločina u glinskoj crkvi u kontekstu trendova poricanja, izvitoperenja i revizije istorije stradanja u Drugom svjetskom ratu“

D i s k u s i j a

11.45–12.00: Stanka

12.00–13.30 (predsjeda: dr. sc. *Margareta Matijević*)

Marta Fiolić, **Marko Lovrić** i **Nikola Seiwerth**, studenti povijesti, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

„U srcu Gline: crkva sv. Ivana Nepomuka i crkva Rođenja Bogorodice u urbanom i društvenom razvoju grada do 1918. godine“

Filip Šimetin Šegvić, **Nikolina Šimetin Šegvić** i **Tomislav Brandolica**, dipl. povjesničar i studenti povijesti, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

„Tragovi svakodnevice: iz međuratne Gline“

dr. sc. **Radmila Radić**, Institut za noviju istoriju Srbije u Beogradu

„Izgradnja crkve u Glini početkom 60-ih godina 20. veka“

D i s k u s i j a

13.30–15.00: Stanka za ručak

15.00–16.30 (predsjedava: mr. sc. *Igor Mrkalj*)

dr. sc. **Snježana Koren**, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
„Slučaj Milana Vidakovića“

Petar Macut, prof. filozofije i religijskih znanosti, Institut društvenih istraživanja
„Ivo Pilar“ u Zagrebu

„Epitetima protiv istine: rekonstrukcija događaja kroz dekonstrukciju sjećanja na primjeru zločina u Glini 1941. godine“

Boris Suljagić, prof. povijesti i informatologije, doktorand povijesti, arhivist-specijalist, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu

„Glina i glinski kraj u arhivskom gradivu u Hrvatskome državnom arhivu“

D i s k u s i j a

16.30–16.45: Stanka

16.45–17.45 (predsjeda: *Vesna Teršelič*)

doc. dr. sc. **Vjeran Pavlaković**, Odsjek za kulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

„Komemorativna kultura i tragedija u Glini“

Darija Marić, dipl. sociologinja i **Slaven Rašković**, dipl. sociolog i informatolog, *Documenta*: centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb

„Osobna sjećanja ljudi iz Gline i okolice na događaje u Drugom svjetskom ratu“

D i s k u s i j a

Z a k l j u č n a r a s p r a v a

18.00: Kraj raspravnog dijela Kolokvija

Subota, 30. lipnja 2012.

08.30–17.00: Mjestima sjećanja na ljeto 1941. godine na Kordunu i u Baniji/Banovini

Autobus kreće ispred Pošte u Branimirovoj ulici. Zainteresirani se trebaju unaprijed javiti kolegi Aleksandru Radniću aleksandar.radnic@documenta.hr radi rezervacije sjedala u autobusu.

Smjer kretanja: Zagreb – Petrinja – Marinbrod (Latinovo) – Glina – Čemernica – Vrginmost – Muljava – Karlovac – Zagreb

ZNANSTVENI KOLOKVIJ

**„ŠTO SE UISTINU DOGODILO U GLINSKOJ
SRPSKOPRAVOSLAVNOJ CRKVI IZMEĐU
29/30. SRPNJA I 4/5. KOLOVOZA 1941.:
SVJEDOČANSTVA I KULTURA SJEĆANJA“**

SAŽECI PRIOPĆENJA

Višeslav Aralica (Zagreb)

O srpsko-hrvatskim/hrvatsko-srpskim odnosima u publikacijama HSS, SDS i ustaškog pokreta do proglašenja NDH

Za očekivati je da će se sva složenost međusobnih odnosa Hrvata i Srba u međuratnom razdoblju ogledati i u tiskovinama pod pokroviteljstvom političkih organizacija koje su ih predstavljale. Ti odnosi, koji su se odvijali u rasponu od otvorenih sukoba do bliske suradnje, odredit će i sudbinu Srba i Hrvata u Drugom svjetskom ratu, u NDH. U predavanju ćemo razmotriti oba pola tih odnosa: s jedne strane suradnju vidljivu u dugotrajnom savezu najснаžnije stranke u Hrvata i prečanskih Srba – HSS i SDS, a s druge strane agresivni protusrpski stav prisutan u glasilima ustaškog pokreta. U predavanje ćemo uvrstiti i ostala glasila, primjerice hrvatskih nacionalista kraja tridesetih i srpske oporbe SDS-u u Banovini Hrvatskoj. Cilj ove analize bit će odgovoriti ili ukazati na moguće daljnje razrade sljedećih pitanja: kome se obraćaju i s kime polemiziraju članci koji govore o odnosima Hrvata i Srba; koji se problemi spominju, a koji prešućuju; kakvima se predstavljaju „oni drugi“ – Hrvati u srpskim glasilima, a Srbi u hrvatskim; može li se iz tiskovina u zadnjim godinama postojanja Kraljevine Jugoslavije predvidjeti neposredna budućnost razdoblja NDH – to će reći eksplozije mržnje, surovosti i teških zločina, jedan od kojih je i tema ovog skupa, baš kao i srpsko-hrvatske suradnje ostvarene u partizanskom pokretu. Predavanje će se usredotočiti na glavna glasila spomenutih stranaka i organizacija (*Hrvatski dnevnik*, *Seljačka sloga*, *Seljački dom*, *Nova riječ*, *Seljačko kolo*, *Ustaša – vjesnik hrvatskih revolucionaraca*, *Balkan* i dr.) i na razdoblje neposredno pred nastanak NDH.

Max Bergholz (Montreal, Kanada)

Masovna ubojstva u Glini tijekom 1941. godine i poslijeratna kultura sjećanja na žrtve: što znamo, a što ne?

Ovdje ću izložiti rezultate istraživanja ustaških masovnih ubojstava Srba u glinskom kraju tijekom 1941. godine, kao i poslijeratne kulture sjećanja na žrtve. Istraživanje je dio šireg istraživačkog projekta koji još traje. Nastojao sam da analizom nove izvorne građe i sjećanja stanovnika glinske regije pre-

ispitam dosadašnja historiografska tumačenja te istražim povijest masovnog nasilja tijekom Drugog svjetskog rata i sjećanja na njega nakon 1945. godine. S tim ciljem pregledao sam arhivske izvore u sljedećim ustanovama: Hrvatski državni arhiv (Zagreb), Hrvatski državni arhiv Sisak, Hrvatski državni arhiv Karlovac, i Arhiv Jugoslavije (Beograd). Također sam između 2006. i 2008. godine intervjuirao stanovite broj stanovnika glinskog kraja. Želio bih naglasiti da istraživanje nije završeno te da zaključke koje ću ovdje iznijeti treba shvatiti kao privremene.

Izlaganje se sastoji iz dva dijela: u prvom iznosim što znamo o masovnim ubojstvima iz 1941. godine; u drugom dajem pregled povijesti sjećanja na žrtve od 1941. godine do danas.

Prvi dio naglašava da i dalje nemamo jasne i uvjerljive odgovore na neka ključna pitanja o masovnim ubojstvima u Glini. To je posljedica odsustva sustavnog istraživanja dinamike masovnog nasilja na ovom prostoru tijekom 1941. godine.

Konkretno, navest ću neka važna pitanja na koja još nemamo zadovoljavajuće odgovore:

- Kakvi su bili međunacionalni odnosi u glinskom kraju nekoliko godina prije osnivanja Nezavisne Države Hrvatske?
- Tko su bile pristaše novih ustaških vlasti u Glini i okolici? Tko je pristupao ustašama i, posebice, zbog čega?
- Zašto su ustaše odlučile tijekom svibnja 1941. godine pobiti pravoslavne muškarce i mladiće u Glini, dok su u drugim krajevima NDH u to vrijeme slični masakri izostali?
- Zašto je nasilje potom prestalo?
- Zašto se nastavilo krajem srpnja i tijekom kolovoza?
- Kakav je bio odnos između ustanka u regiji i masovnih ubojstava Srba?
- Kada i gdje su se točno dogodila masovna ubojstva? Da li samo u glinskoj pravoslavnoj crkvi ili i na drugim lokacijama?
- Zašto su ova nasilja bila toliko brutalna i sadistička?
- Tko su bili počinitelji i zašto su sudjelovali u ubojstvima?
- Kakve rezultate daje uspoređivanje spoznaja o počiniteljima u Glini s počiniteljima u drugim slučajevima masovnih ubojstava (tokom holokausta, genocida u Ruandi itd.)?
- Jesu li lokalni Hrvati, koji nisu bili ustaše, sudjelovali u masovnim ubojstvima u Glini i oko Gline ili nisu?

Nepotpunost arhivske građe koja govori o ovim ubojstvima, naravno, otežava davanje uvjerljivih odgovora na mnoga od ovih pitanja. Međutim, čini se također da su raniji istraživači događaja u Glini propustili ispitati svu dostupnu arhivsku građu, posebice ustaške dokumente o ratnim događajima u regiji. Umjesto toga, oslanjali su se uglavnom na spise i izvješća komisija poslijeratnih komunističkih vlasti za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Posljedica toga je da je u literaturi dinamika glinskih masovnih ubojstava još uvijek nedovoljno jasna, dok su na tumačenja znatno utjecale političke brige i obziri poslijeratnih komunističkih vlasti. Ozbiljna ispitivanja dokumenata koje su ostavili sami počinitelji ubojstava (ustaše) mogla bi donijeti nove spoznaje o uzrocima i dinamici masovnih ubojstava Srba u glinskom kraju ljeta 1941. Da je takav pristup plodonosan, pokazala su savjesna istraživanja nacističkih arhiva pojedinih povjesničara holokausta (npr. Raul Hilberg, Christopher Browning itd.).

Drugi dio ovog izlaganja posvećen je zaljućima do kojih sam došao proučavajući na koji način su se od Drugog svjetskog rata do danas u Glini i okolici održavala sjećanja na tragične događaje iz 1941.

Rezultati moga istraživanja ukazuju na sljedeće zaključke u vezi sa razvojem kulture sjećanja na žrtve:

Prvo, lokalne komunističke vlasti su strahovale da bi obnova stare pravoslavne crkve u Glini, koju su ustaše porušile, kao i podizanje spomen obilježja na njenom prostoru *svštenici* Srpske pravoslavne crkve mogli iskoristiti za potpirivanje „šovinizma“ (tj. nacionalizma) među svojim vjernicima. Stoga obnova crkve nije dopuštena, a mjesto masovnih ubojstava je bilo neobilježeno više od dva desetljeća nakon rata. Međutim, nakon što je pravoslavna zajednica u glinskom kraju izgradila novu crkvu 1963. godina na drugom mjestu i u njoj oltar za žrtve ustaških masovnih ubojstava iz 1941, komunističke vlasti su potpuno promijenile svoj stav. Odlučile su izgraditi neku vrstu spomen obilježja (konkretno, spomen dom) tijekom druge polovice šezdesetih godina prošlog stoljeća kako bi potpuno povratili kontrolu nad sjećanjem na žrtve.

Nameće se zaključak da je djelatnost Srpske pravoslavne crkve na kraju natjerala Savez komunista da se izravno i javno bavi sjećanjem na žrtve koje su ustaše pobile u crkvi i oko crkve 1941.

Drugo, kad su lokalne vlasti odlučile izgraditi spomen obilježje, njihova je želja bila da na prostoru ruševina stare pravoslavne crkve u Glini izgrade spomen mjesto koje bi po formi i funkciji uzdizalo „bratstvo i jedinstvo“.

Novo spomen obilježje (spomen dom) napravljeno je tako da se pozitivno odnosi i obuhvaća i glinske Srbe i glinske Hrvate. To se željelo postići na dva načina: prvo, kao dom kulture, spomen obilježje je bilo korisno za obje nacionalne skupine, pošto je bilo mjesto gdje su se odigravale razne aktivnosti od koristi za cijelu zajednicu; drugo, natpis na spomen ploči ispred zgrade, kao i kip majke i djeteta na istom mjestu, nije konkretno spominjao ni jednu grupu (tj. ni Srbe ni Hrvate), niti nacionalnost počinitelja i žrtava masovnih ubojstava, već je naglasio zajednički otpor obje nacije u ratu i njihovu suradnju u izgradnji spomen doma.

Treće, odluka da se u prvi plan stavi „bratstvo i jedinstvo“ i da se nacionalna i vjerska osnova masovnih ubojstava u Glini izostavi, izazvala je nezadovoljstvo nekih glinskih Srba koji su tražili da se spomen obilježje izmjeni. Oni su naglašavali da spomen dom u Glini nije odao na odgovarajući način poštu žrtvama masovnih ubojstava, niti je uvažio činjenicu da su žrtve ustaša stradale zbog toga što su bili „Srbi“.

Ovo izlaganje ću zaključiti preporukama o pravcima daljeg istraživanja masovnih ubojstava i sjećanja na njih u Glini, kao i općenito sličnih događaja u drugim krajevima bivše Jugoslavije.

Mass Killings in Glina during 1941 and the Postwar Culture of Remembrance of the Victims: What Do We Know and Not Know?

This paper presents an overview of the current state of research about the mass killings of Orthodox Serbs that the Ustashas committed in the town of Glina during the summer of the 1941, and the dynamics of the postwar remembrance of the victims. This assessment is based on the reading of the existing literature on these subjects, and an ongoing research project on the history of mass violence during the Second World War in Glina and the postwar culture of remembrance of it. In the course of this research I have examined archival collections in the following institutions: the State Archive of Croatia [*Hrvatski državni arhiv*], the State Archive of Croatia Sisak, the State Archive of Croatia Karlovac, and the Archive of Yugoslavia [*Arhiv*

Jugoslavije]. In addition, I have conducted interviews with a number of local residents in the Glina region. It should be noted that this project is still a work-in-progress and therefore the conclusions should be seen as tentative.

This paper is divided into two main sections: the first is an assessment of our current knowledge about the killings in Glina during the summer of 1941; the second is an overview of what we know about the history of remembering the victims between 1941 and the present.

The first section notes that many basic and crucial questions about the killings still lack clear and convincing answers, and that this stems from a lack of systematic research on the dynamics of mass violence in the region.

Specifically, I will note raise the some central questions that we still do not have sufficient answer for:

- What were inter-communal relations like in the Glina region in the years prior to the establishment of the Independent State of Croatia?
- Who exactly in the region supported the new fascist government, and why they did so?—in other words: Who were the local Ustashas? And why did they become Ustashas?
- Why did the Ustashas decide to murder Serb Orthodox men and boys in Glina in mid May 1941, when such killings were not common in many other parts of the NDH at this time?
- Why did the violence then stop?
- Why did the violence begin again at the end of the July and continue into August?
- What was the relationship between the Serb-led insurgency and the Ustasha mass killings of Serbs?
- When exactly did the killings in Glina’s Serbian Orthodox Church take place?
- Where, exactly, did they take place (that is, only in the church, or in other locations as well)?
- Why was the violence reported to have been so brutal and sadistic?
- Who were the perpetrators and why did they participate?
- And how does this information about the local perpetrators compare to what we know about perpetrators in other instances of mass violence (such as the Holocaust and Rwanda)
- How did the non-Serb residents of Glina participate (or not) in these killings?

The lack of sufficiently convincing answers to many of these questions may be rooted in the paucity of archival sources about killings. But it also seems that those who have attempted to write about killings in Glina have yet to utilize Ustasha documents about the violence in the region, choosing instead to focus their attention on materials that the post-war communist authorities produced through their various war crimes commissions. As a result, we lack answers to many important questions about the dynamics of violence, and what we do know has been shaped by the political concerns of the postwar communist regime. Engaging more closely with sources that the perpetrators have produced (i.e., Ustasha documents), as historians of the Holocaust have shown us in their meticulous studies of Nazi documents, holds the potential yield important new insights about the origins and dynamics of the mass killings of Serbs in the Glina region during the summer of 1941.

The second section of this provides an overview of what I have discovered in my research about how the violence during the summer of 1941 in the Glina region was remembered and not remembered from the time of the killings until the present day.

My research makes three main arguments about the dynamics of remembrance of the victims of violence in the Glina region during 1941:

First, the fears of the local communist authorities about the capacity of the Orthodox clergy to use the massacre site to stir up national chauvinism (i.e., nationalism) kept them from building a memorial on the site of Glina's old Orthodox Church for over two decades after the end of the war; yet the opening of a new Orthodox Church in 1963 (at a different location), which contained in it a provocative altar for the Serb victims, compelled the local communists into action during the second half of the 1960s in order to reassert control over the remembrance of the victims of the massacre.

This finding suggests that it was the Serbian Orthodox Church that ultimately forced the League of Communists to address the remembrance of the massacre in Glina's Orthodox Church.

Second, once the local communist authorities decided to build a memorial, their imperative to use the site to promote the „Brotherhood and Unity“ of Serbs and Croats determined the form and function of the site of remembrance in Glina.

They constructed a functional memorial that would be positively inclusive of both groups in two ways: on one hand, it would be of use to both Serbs and Croats through the various cultural activities which were to take place inside it; on the other, the statue and plaque in front of the building did not specifically mention either of them when referring to the mass killings in the church, and instead placed greater emphasis on the war-time resistance of both groups, and their cooperation in building the memorial.

Third, this decision to stress „Brotherhood and Unity“ and to downplay the national basis of the massacre ultimately engendered a movement among some of the region’s Serbs to change the memorial. For them, the memorial failed in a myriad of way to pay appropriate respect to the victims of the massacre and to address the fact the Ustashas had killed the victims because they viewed them as „Serbs,“ and therefore inferior.

My paper concludes with a set of proposals for future research on the case of violence and the remembrance of it in Glina, and more generally throughout the former Yugoslav lands.

Mile Bjelajac (Beograd)

Glinski kraj 1938-1941. i zabrinutost za opstanak Jugoslavije

Varošica Glina posle Prvog svetskog rata nije imala garnizon. Najbliži garnizoni su bili Petrinja sa 25. artiljerijskim pukom, Sisak sa 26. pešadijskim pukom iz Vrbaske divizijske oblasti, u kome je bilo sedište komande pešadije iste oblasti, 53. pešadijski puk u Karlovcu i jedan divizion 27. Artiljerijskog puka koji su bili u sastavu Savske divizijske oblasti. U predvečerje i početkom Drugog svetskog rata vojni obveznici sa Banije, pa tako i Gline i Glinskog kotara bili su kao rezervisti pozivani na dvomesečne vežbe u te jedinice. U Karlovcu je 1939. bio aktiviran i 106. rezervni pešadijski puk. Obveznici su mogli da prate stanje duhova pozvanih kako Srba tako i Hrvata, njihov odnos prema zajedničkoj državi i njenoj odbrani. U Karlovcu je prilikom aktiviranja 106. puka u jesen 1939. izbila pobuna koju je savladao aktivni deo garnizona. Izbijanje rata poklopilo se sa formiranjem Banovine Hrvatske i kako može da se prati iz vojnih i državnih izveštaja o stanju na teritoriji Četvrte i Primorske armijske oblasti pored incidenata na nacionalnoj osnovi,

na zabrinutost su upućivale informacije da se Sporazum ne smatra konačnim rešenjem Hrvatskog pitanja. Sledeći korak koji se najavljiavao bilo je stvaranje hrvatske vojske. Počev od 1936. godine učestali su izveštaji državnih organa kako vojnih tako i Savske banovine o formiranju ilegalnih organizacija, paravojnih, pod nazivom Hrvatska seljačka zaštita i Građanska zaštita. Praktično, ova partijska milicija bila je legalizovana prilikom proslave Mačekovog rođendana 1937. Godine u Zagrebu. Bio je osmišljen čitav niz aktivnosti na bojkotovanju Srba i Hrvata jugoslovenske orjentacije, šta više oni su bili izloženi pretnjama i fizičkim napadima. Umesto da prestane, posle stvaranja Banovine ova praksa se pojačala. Oficiri traže premeštaj iz Hrvatske ili šalju svoje porodice na sigurno. Nove vlasti uklanjaju iz službe "nepodobne". U izveštajima se uočava da dr Maček još uvek ima autoritet da nametne konstruktivnu politiku ali da se sam HSS raslojava i da frankovci i ustaše povratnici sve otvorenije agituju protiv Jugoslavije za samostalnu Hrvatsku preteći Srbima i Hrvatima jugoslovenske orjentacije. Preti se i HSS-u da je odustao od onoga za što se zalagao prethodnih godina i da je ponovo izdao hrvatski narod. Posle pada Francuske 1940. ova istupanja postaju sve drskija. Kako je i od strane najviših predstavnika HSS na skupovima počelo da se postavlja pitanje "svoje puške o svom ramenu", ministar vojni je u julu 1940 molio da se sa time u ovom delikatnom trenutku ne ide u javnosti "dok naša vojska počiva na sadašnjim osnovama." Glasine o novonastalom stanju u Banovini izazivaju uznemirenost pa i ogorčenje kod srpskog stanovništva širom zemlje pa i ogorčenje prema Hrvatima. U Glini viđeniji predstavnici SDS-a su lojalni svom koalicionom partneru, HSS-u ali u mnogim manjim sredinama na Baniji i Kordunu ulogu preuzimaju ljudi profila advokata dr Mirka Puka u Glini, veterinara Žuneca iz Vojnića ili učitelja Šajfera iz Veljuna.

Tomislav Brandolica (Zagreb)

Filip Šimetin Šegvić (Zagreb)

Nikolina Šimetin Šegvić (Zagreb)

Tragovi svakodnevice: iz međuratne Gline

Autori će u svojem prilogu nastojati ponuditi pogled na neke odrednice povijesti glinske svakodnevice međuratnih godina, s posebnim fokusom na tridesete godine 20. stoljeća. Koristeći zapise onodobnog tiska te slikovne i

usmene izvore, napose, razgovore s ing. Brankom Vujašinićem, pokušat će se rekonstruirati prizori iz povijesti jednog urbanog kraja određenog svojim društvenim, vjerskim, nacionalnim, kulturnim i gospodarskim specifičnostima. Izvori nam tako otkrivaju jedan izrazito živopisan pogled u glinsko društvo, koje se ne sastoji samo od građana Gline, već i od stanovništva iz okolnih manjih mjesta koje je svakodnevno figuriralo prema samom gradu, kako zbog obrazovanja, tako i zbog posla, a napose međusobne gospodarske povezanosti. Glina je, uz to, bila i mjesto susreta (gradsko tržište), duhovno mjesto (i katolička i pravoslavna crkva), a ne treba zanemariti ni kulturno-športski karakter grada (Hrvatski sokol, nogomet, boks). Kroz fragmente svakodnevice pronalazi se primjer suživota unutar kojega se događa nenadani povijesni lom. Glinu su, kako je vidljivo, u jednu bogatu društvenu cjelinu povezivali brojni elementi, a najjači je bio onaj ekonomski. Upravo zato su nam dragocjene razglednice, svojevrsne svjedokinje vremena, koje otkrivaju neku već zaboravljenu kuću, građevinu ili obični drvored, a sve kako bi se ponovno otkrila Glina kakva je nekad bila, odnosno oblikovala njezina prošlost kroz slike, jer one prenose stanje i okolnosti u kojima nastaju. One su i društveni povjesničari (Peter Burke) jer rekonstruiraju već nabrojene karakteristike Gline i njezine svakodnevice. No, nisu potpune bez svjedoka vremena, bilo da je riječ o već spomenutom tisku ili kazivačima koji se još uvijek sjećaju međuratne Gline. Tako povjesničar ulazi u jednu kompleksnu memorijsko-historijsku strukturu koju pokušava raščlaniti da bi na kraju prikazao jednu cjelinu. U tome mu pomažu upravo mjesta pamćenja, jer su nakon loma nestala okružja pamćenja (Pierre Nora), iz čega proizlazi problematika pamćenja i povijesti, odnosno apsolutnog i relativnog. Dakle, pitanje je gdje prestaje pamćenje, a započinje povijest te kakav je odnos prema toj prošlosti, odnosno kulturi sjećanja.

Jovan Ćulibrk (Beograd)

Tehnike negacije: Poricanje zločina u glinskoj crkvi u kontekstu trendova poricanja, izvitoperenja i revizije istorije stradanja u Drugom svjetskom ratu

U radu se porede dva mjesta zločina sa kojih je bio nevelik broj preživjelih svjedoka i oko kojih postoje određeni istoriografski disputi: logor smrti Bel-

zec, koji je bio dio operacije (*Aktion*) Reinhard, i Glina. Vršiti se poređenje načina na koji su nedostaci ili protivrječnosti fakata iskorišteni za potpuno poricanje zločina na ova dva mjesta, od američkog Instituta za reviziju istorije i njegovih saradnika i sljedbenika na jednoj strani te od poricatelja glinskog zločina na drugoj. Na taj način se poricanje zločina u Glini stavlja u široki kontekst poricateljskog pokreta stradanja u Drugom svjetskom ratu u svijetu i uočavaju se njihove sličnosti i razlike. Zaključak je da je danas usljed razvijene historiografije nemoguće naučno poricanje holokausta ali da je nedovoljan naučni rad te nedostatak akademske zajednice na polju dokumentovanja i opisivanja zločina na tlu bivše Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu omogućio da je u javnosti još uvijek moguće poricati čak i nesporne istorijske događaje.

Dragan Cvetković (Beograd)

Banija 1941. godine – numeričko određenje civilnih gubitaka sa osvrtom na žrtve opštine Glina

Rad predstavlja pokušaj da se na osnovu delimično revidiranog popisa „Žrtve rata 1941 -1945“ iz 1964. godine prikaže stradanje civila regiona Banije (Banovine) i opštine Glina (tadašnjeg sreza) kao njenog integralnog dela. Za vremenski okvir uzeto je prvih osam meseci rata tokom kojih je život izgubilo 23,37% svih stradalih civila ovog regiona. Biće prikazana nacionalna, polna, starosna i profesionalna struktura stradalih civila Banije, te okolnosti i način njihovog stradanja, uz isticanje razlika i specifičnosti koje među njima postoje. Takođe, biće prikazani gubici civilnog stanovništva opštine (tadašnjeg sreza) Glina, iz koje je u posmatranom periodu život izgubilo 45,84% stradalih civila. Oni predstavljaju 50,04% svih civilnih gubitaka Banije 1941. godine, iako je opština Glina u populaciji Banije učestvovala sa 21,05%. Analiza civilnih gubitaka opštine/sreza Glina biće urađena po svim parametrima kao i region Banije. Dobijeni podaci biće komparativno prikazani za obe teritorije, uz uvažavanje razlika u veličini i broju stanovnika koji ih je nastanjivao.

Svestan činjenice da statistički metod, koji u radu preovlađuje, može dovesti do dehumanizacije žrtve njenim svođenjem na prost broj, smatram da

je neophodan i da otvara nove mogućnosti za sagledavanje stradanja civilnog dela stanovništva regiona Banije, kao i opštine/sreza Glina. Podsećam da iza svakog iznetog broja, ma koliko on bio veliki, stoji pojedinačna žrtva sa svojom ličnom istorijom, te svaki broj treba posmatrati kao zbir jedne i još jedne, pa još jedne... osobe, odnosno žrtve.

Marta Fiolić (Zagreb)

Marko Lovrić (Zagreb)

Nikola Seiwerth (Zagreb)

U srcu Gline: crkva sv. Ivana Nepomuka i crkva Rođenja Bogorodice u urbanom i društvenom razvoju grada do 1918. godine

Tijekom 18. stoljeća Glina je bila utvrda izgrađena za obranu od Osmanlija. S vremenom postaje obrtničko, trgovačko i sajmišno mjesto. Nakon slabljenja osmanske prijetnje, Glina se preobražava u važno urbano središte na području Banovine. Od 1841. do 1848. godine pukovnijom u Glini zapovijeda budući ban Josip Jelačić te grad u tom razdoblju doživljava kulturni procvat i postaje značajno središte Hrvatskog narodnog preporoda. Tijekom 1820-ih godina u Glini se grade katolička crkva sv. Ivana Nepomuka i pravoslavna crkva Rođenja Bogorodice, pozicionirane u samom centru grada. Crkve imaju važnu ulogu u urbanizaciji Gline, s obzirom na svoj položaj, utjecaj i miješanu vjersko-etničku zajednicu. Ovaj rad će na temelju arhivske građe i dostupne znanstvene literature prikazati kako je tekao urbani razvoj i društveni život oko dviju crkava sve do 1918. godine, te kako je Glina postala važno kulturno i društveno središte u kojem zajednički žive dvije vjere, dva naroda.

Ivo Goldstein (Zagreb)

Uspostava sustava terora u NDH 1941. godine: legalna osnova

Teror je bio u samoj biti funkcioniranja države koja je bila mišljeno zločinačka. Već od 10. travnja počele su se na raznim mjestima ocrtavati naznake da će novi režim vrlo brzo posegnuti za mjerama žestoke represije. Osnova za ustrojavanje čitavog pravnog sustava kojim se ozakonjuju teror i određuju

državne institucije koje će teror provoditi bila je *Zakonska odredba za obranu naroda i države*, donesena 17. travnja, a potpisao ju je Ante Pavelić. Kada su desetak dana kasnije doneseni rasni zakoni, bio je to početak procesa u kojem je NDH u vrlo kratko vrijeme spremno prihvatila nacističko zakonodavstvo, u nekim segmentima i sa znatnim zaoštavanjima. Istovremeno su pooštrene i odredbe o prijekim sudovima. Moguće da je u njihovu doradu ili barem u nekim općim pravcima donošenje ovih odredbi koordinirao Milovan Žanić, ali je njihov glavni autor i „duša“ bio ministar Mirko Puk koji se pod te odredbe potpisivao zajedno s Pavelićem.

Legalna osnova bio je samo jedan element ustaškog terora – drugi su bili: žestoka antikomunistička, antisrpska i antižidovska propaganda, potom pojedinačna ubojstva, pa prva masovna ubojstva (poput Gline u svibnju), pa deportacije u logore, iseljavanje u Srbiju. Tako se teror tijekom srpnja 1941. pojačavao te je bilo sve izvjesnije da je put prema ustanku otvoren.

Slavko Goldstein (Zagreb)

Josip Željko Kurelac, satnik, organizator otpremanja srpskih seljaka iz kotara Vrginmost u Glinu koncem srpnja i početkom kolovoza 1941. godine

Najveća genocidna „akcija čišćenja“ protiv srpskog civilnog stanovništva na Baniji i Kordunu izvršena je u danima od 29. srpnja do 8. kolovoza 1941. godine. Započeta je masovnim likvidacijama u široj okolici Gline i prvom (manjom) likvidacijom u glinskoj crkvi, a nastavljena u Ivanović jarku kraj Krnjaka, na Mehinom stanju između Cetingrada i Kladuše i okončana likvidacijama oko Primišlja i Močila u Slunjskome kraju. Ukupno je ubijeno oko 8.000 srpskih civila, među njima ponegdje i žene i djeca. Naredbodavac akcije bio je šef UNS-a Eugen Dido Kvaternik, rukovodilac na terenu bio je ravnatelj Ustaškog redarstva Božidar Cerovski, a likvidacijama je neposredno rukovodio Ventura (Vital) Baljak, časnik PTS-a (Poglavnikova tjelesnog sdruge). Cijeloj akciji prethodila je masovna represalija 24. srpnja u Banskome Grabovcu, nakon prve partizanske akcije pod vodstvom Vasilja Gaćeše u tome mjestu 23. srpnja. Represalijom u Banskome Grabovcu također je rukovodio Božidar Cerovski uz kraće prisustvo Eugena Dide Kvaternika.

Obojica su se poslije izvršene represalije vratila u Zagreb gdje je, vjerojatno, u državnom vrhu 27. srpnja donesena odluka o najzamašnjoj „akciji čišćenja“ provedenoj od 29. srpnja do 8. kolovoza. Drugi, najveći pokolj u glinskoj crkvi 3-4. kolovoza izvršen je u okviru te „akcije čišćenja“, ali je ideja da se provede obmanom o „pokrstu“ vjerojatno donesena, u lokalnim okvirima u Glini i Vrginmostu.

U Vrginmostu, kao lokalna postrojba, bila je smještena Treća ustaška satnija pod zapovjedništvom Josipa Željka Kurelca. Prvi ustaški povjerenik za Karlovac dr. Ante Nikšić u intervjuu za karlovačku *Hrvatsku slobodu* 2. svibnja 1941. kaže da je u predratno vrijeme ustaškom pokretu u Karlovcu „od mladih mnogo vrijedio student Željko Kurelac, koji je osvajao đake za hrvatsku stvar“. Odmah poslije 10. travnja 1941. Nikšić je Kurelca imenovao „zapovjednikom ustaških borbenih odreda“. U tom svojstvu Kurelac je predvodio petorku koja je 6. svibnja 1941. ubila dr. Milana Vujičića i još dvojicu Srba, što je bilo prvo ubojstvo ustaškog terora u Karlovcu. Jedan od učesnika tog ubojstva Aleksandar Saša Šantić na saslušanjima i suđenju u jesen 1948. izjavio je da je „idejno i stvarno vodstvo (njihove) grupe preuzeo Željko Kurelac... koji je izvršavao sve Nikšićeva naloge“. Pošto je u povodu spomenutog ubojstva izbila afera, pet počinitelja premješteno je na razne dužnosti izvan Karlovca, pa je Josip Željko Kurelac postao ustaški satnik i zapovjednik postrojbe u Vrginmostu.

Poštarica Mila Malobabić čula je Kurelca 3. kolovoza ujutro kako s nekim telefonski razgovara o otpremi Srba iz Vrginmosta na pokrst u Glinu. Na temelju tog i drugih podataka može se zaključiti da je Kurelac kao lokalni ustaški zapovjednik bio glavni organizator otpreme Srba iz općine Vrginmost 3. kolovoza popodne u glinsku crkvu. Nema dokaza stanovitim tvrdnjama da je on već unaprijed znao što će se s tih više stotina Srba dogoditi u Glini, ali postoji podatak da je tih dana osobno rukovodio hapšenjima i likvidacijama u Crevarskoj Strani. Nije isključeno da je kao vrlo provjereni pripadnik ustaških akcija bio unaprijed upoznat sa cijelim planom. Možda će to daljnja istraživanja i dokazati.

(Izvori: Hrvatski državni arhiv Karlovac: Izvještaj Komisije Okružnog Narodnooslobodilačkog odbora Banije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača br. 1/44, predmet: 16; Đuro Aralica, *Ustaški pokolji Srba u glinskoj crkvi*, Beograd 2010, str. 112-113, i 139; Slavko Goldstein, 1941

– *Godina koja se vraća*, Zagreb, 2007, str. 81, 82, 85, 90-97, 117, 290-332; te knjige Rade Bulat, *Svjedočanstva iz Petrove gore*, Zagreb 1981. i Miljkan Maslić, *Početak i razvoj ustanka naroda IV. rajona Korduna*, Zagreb 2010).

Marica Karakaš Obradov (Zagreb)

Novi mozaik naroda u „Novom poretku“. Doseljavanje Slovenaca u NDH s posebnim osvrtom na područje Korduna i Banovine

Tijekom Drugog svjetskog rata Slovenija je bila zaposjednuta i podijeljena između Trećeg Reicha, Kraljevine Italije i Mađarske i oko 80 000 Slovenaca bilo je iseljeno (oko 63 000) na područje Trećeg Reicha, Nezavisne Države Hrvatske (NDH) i Srbije ili je samo izbjeglo (oko 17 000) sa slovenskog područja, uglavnom na područje NDH, kako bi izbjeglo iseljavanje na područje Trećeg Reicha. Heinrich Himmler, komesar za jačanje njemačke narodne skupine u inozemstvu, objavio je 18. travnja 1941. u Mariboru smjernice za iseljavanje „tuđih elemenata“ s područja Donje Štajerske. Tijekom svibnja i lipnja 1941. održano je nekoliko konferencija i sastanaka u Mariboru, Beogradu i Zagrebu na kojima su raspravljani i utvrđeni uvjeti, kvote i dinamika iseljavanja Slovenaca na područje NDH i u Srbiju te iseljavanje Srba s područja NDH u Srbiju. Ovaj način rješavanja „srpskog pitanja“ u NDH, s obzirom na protusrpsko stajalište Ustaškog pokreta, pogodio je vlastima NDH. Razmjena stanovništva prema prvim planovima trebala se odvijati od srpnja do rujna 1941., a što je ubrzo produljeno, a i kvote iseljenika neprekidno su mijenjane. Razlog tomu bili su nedostatak radne snage na zaposjednutom dijelu Slovenije, ustanak i razvoj partizanskog pokreta na području NDH i u Srbiji te progoni srpskog stanovništva u Srbiju mimo dogovora.

Naseljavanje Slovenaca u NDH trebalo se provesti prvenstveno u kotarevima gdje je živjelo srpsko stanovništvo i svaki je kotar trebao primiti oko 2 500 useljenika. Trebali su biti smješteni u kuće iseljenih, izbjeglih, zatočenih ili ubijenih Srba, a nerijetko su bili smješteni u zajedničkom kućanstvu. Naseljavanje Slovenaca trebalo se provesti i u kotarevima Karlovac, Vojnić, Slunj, Dvor, Glina, Kostajnica, Petrinja, Vrginmost i drugdje. No, na ustanička područja, a osobito u Bosnu, slovensko stanovništvo nije se moglo useljavati planiranim tijekom 1941. te ukoliko su i dospjeli do nekog

odredišta ubrzo su vraćeni ili su se sami vratili na područja sjeverno od Save, pretežno u Zagreb i u Slavoniju.

Za istraživanje naseljavanja Slovenaca na područje Korduna i Banovine, osim arhivskog gradiva i literature, nezaobilazna su i objavljena sjećanja Slovenaca na ratno razdoblje provedeno na području NDH.

Nada Kisić Kolanović (Zagreb)

O artikulaciji traumatičnog pamćenja Drugoga svjetskoga rata

Važnoj i teškoj temi povijesnih zločina stalno se vraćamo da bismo pomaknuli spoznaje i izvukli pouke kako se suočiti s tamnom stranom prošlosti. Povijesni pristup događajima u Glini 1941. danas otkriva i jednu novu stranu, a to je sjećanje na žrtve zločina. Ovaj se prilog nadahnjuje etičkom funkcijom historiografije i istraživačkim radovima koji su unatrag nekoliko desetljeća znatno ojačali vezu između povijesti i pamćenja. Prisjetimo li se suočavanja s tamnom stranom prošlosti njemačkog nacizma 1980-ih, povjesničari su mogli izvući nekoliko pouka. Prva je to da ne postoje nikakvi razlozi za naknadno i retroaktivno opravdanje masovnih zločina. Rad na bolnom sjećanju potreban je zbog žrtava kojima dugujemo poštovanje, ali i zbog čitavog društva kako bi se izbjegao mehanizam ponavljanja. U protivnom spirala mržnje bit će nastavljena, počinitelji će i dalje priželjkivati da zločine prekrije zaborav, a žrtve će iznova zahtijevati sjećanje na bolnu prošlost.

Rasprave na polju sociologije, antropologije, filozofije, teorije književnosti i psihologije omogućile su nam da steknemo dublji uvid u povijest sjećanja i različita protuslovlja i anomalije koje prate prijelaz živoga komuniciranog sjećanja na komemorativno i institucionalno sjećanje. Nosioci pamćenja su pojedinci, socijalne grupe, politički kolektivi (nacije) i kulture. Na tim razinama nastaju i identiteti koji se međusobno ne isključuju ili pod određenim okolnostima razvijaju visoku međusobnu tenziju. Povijesno pamćenje u sebe ne prima proizvoljnu građu, već se uvijek oslanja na manje ili više *rigidan izbor*. Taj stav preuzet je od njemačke komparatistice Aleide Assmann koja, u svojim izuzetno vrijednim analizama kulture sjećanja na traumatsku prošlost europskoga 20. stoljeća, pojašnjava da povijesna sjećanja ne postoje kao „zatvoreni“ sustavi, već se u društvenoj zbilji uvijek

dotiču, pojačavaju, ukrštaju, mijenjaju, polariziraju s drugim sjećanjima i impulsima zaborava (A. ASMAN, *Duga senka prošlosti*, Beograd, 2011.).

Tema Gline kao utjelovljenje negativnog sjećanja iz 1941. iznova se pojavljuje kao pozornica nacionalne povijesti 1991. godine. U novom hrvatsko-srpskom sukobu uništeno je 1995. materijalno spomeničko obilježje – Spomen dom izgrađen na mjestu porušene crkve 1969. i proširen do 1990. Mogli bismo kazati da je i u hrvatskom i u srpskom nacionalnom pamćenju glinski događaj poprimio oblik pamćenja koje, zajedno sa snažnim vezama lojalnosti, stvara i snažan i jedinstven mi-identitet. Stoga u novijim tekstovima o glinskom zločinu danas možemo vidjeti dvije gotovo konkurentne recepcije toga povijesnog događaja.

U Hrvatskoj se izražava ozbiljna zabrinutost zbog nedostatka izvorne dokumentacije, nepouzdanosti svjedočanstava, uveličavanja broja žrtava i manipuliranja događaja u političke svrhe. (Tomislav VUKOVIĆ, „Ustaški pokolj u pravoslavnoj crkvi u Glini - Povijesni događaj ili mit?“, *Glas Koncila*, 2006.). Nitko ne dvoji da u profesionalnom povjesničarskom radu na glinskom zločinu, nedvojbeno valja mobilizirati resurse dokumentarne i faktičke prirode kako na razini žrtava tako i na razini počinitelja. No, rad time ne završava jer ostaje pitanje kako taj događaj smjestiti u kolektivno pamćenje. Zbog pomutnje u diskursu sjećanja, glinske žrtve danas ostaju u slijepoj ulici sjećanja premda u historiografiji postoji obilje pertinentnih dokaza da je ustaški režim provodio genocidnu politiku prema Srbima (Židovima i Romima).

Stoga se postavlja pitanje: moraju li glinske žrtve čekati na empirijsku verifikaciju kako bi dobile društveno priznanje i simboličku artikulaciju? Ovo je još jedan primjer jaza između kritičke funkcije historiografije i funkcije usmjerene na memorijalnu dimenziju koji se danas pokušava premostiti. Kada je riječ o žrtvama koje su bez vlastite krivice odvučene u zonu smrti, pred struku se danas postavlja „nalog“ sjećanja.

Ipak, moguće je da na trenutni defenzivni pristup sjećanju na glinske žrtve u Hrvatskoj, utječe oblik historiografskog prikazivanja glinskog zločina u srpskim medijima. U nekim novijim tekstovima svjedoci smo silnog rasipanja političkog jezika kako bi se glinskom zločinu dalo konstitutivno svojstvo genocida i kako bi se dokazalo da hrvatska nacionalna ideologija svakom članu svoje zajednice već od rođenja ugrađuje mržnju prema Srbi-

ma. A tako je od Ante Starčevića, preko Stjepana Radića do Ante Pavelića i hrvatskih komunista koji se također upliću u povijesni događaj u Glini, ali ne kao istinski antifašisti već kao oni koji su zapravo pristajali na takav odnos prema Srbima (Đorđe ARALICA, *Ustaški pokolj Srba u Glini*, Beograd, 2010.). Što reći za ovakav način prorade sjećanja osim da se glinski zločin usađuje u čvrst nekrofilski savez historiografije i etniciteta te da aktivira isključivo zloćudni potencijal sjećanja, otvarajući mogućnost da spirala mržnje bude u svakom trenutku obnovljena.

Kako postaviti skretnice sjećanja na glinske žrtve i otkloniti nejasnoće u hrvatskom diskursu sjećanja? To neće biti moguće uz obrazac skidanja odgovornosti sa sebe i prebacivanje krivnje drugima. Tzvetan Todorov, književni teoretičar podsjeća nas da smo u odnosu na vlastitu prošlosti više usmjereni na pozitivnu projekciju mi-grupe a manje na otkrivanje mogućnosti zla te zaključuje da je „Sjećanje plodnije, uporaba sjećanja stručnija ako se ne projiciramo na pozitivne uloge, i ako otkrivamo u sebi, ili skupini s kojom se poistovjećujemo, mogućnost zla“ (Usp. Alain FINKIELKRAUT, Tzvetan TODOROV, Rishard MARIENSTRAS: „O dobroj uporabi sjećanja – razgovor“, *Europski glasnik*, br. 5., Zagreb 2010., 177-189.).

U toj perspektivi danas se formulira nekoliko jasnih načela u proradi sjećanja na tamnu stranu prošlosti. Načela su sljedeća: ne izjednačavati krivice, ne davati povoda za konkurenciju među žrtvama, ne fokusirati se na jedan zločin, i gubiti iz vida druge zločine, ne kontekstualizirati zločine te na taj način „neutralizirati zloćudnu energiju sjećanja“.

Hoće li i kada slična rasprava dobiti zamaha u hrvatskoj historiografiji? Tu i tamo zabljesne poneki tračak svjetlosti i usmjeri sjećanje na put izgradnje kulture mira. Miroslav Volf, profesor političke-teologije na Sveučilištu Yale, smatra da je taj put nezamisliv bez empatije za traumatsko iskustvo drugih kojima smo nanijeli patnju (*Isključenje i zagrljaj – teološko promišljanje identiteta, drugosti i pomirenja*, Zagreb, 1998.). Usvajanje negativnog sjećanja ne znači da moramo imati negativnu sliku o sebi, već da stigmatu prošlosti možemo okrenuti k afirmaciji ljudskih prava u budućnosti. Pretpostavljam da će skupljeni materijali i spoznje ovog kolokvija o glinskim događajima iz 1941. biti stavljeni upravo u takovu funkciju kulturnog pamćenja.

Milan Koljanin (Beograd)

Glina-primer regionalnog centra uništenja 1941.godine

Strateški cilj ekstremnog hrvatskog nacionalizma, stvaranje etnički čiste države, politički i ideološki uklopljene u „novi evropski poredak“, tražio je maksimalno angažovanje materijalnih i ljudskih potencijala. Na tome su se angažovale kako postojeće, tako i novoformirane državne ustanove čiji je to bio glavni zadatak. U sprovođenju programa uništenja srpskog naroda ustaška država je bila suočena sa činjenicom da je on sačinjavao gotovo jednu trećinu stanovništva države i da je na velikom delu njene teritorije bio većinski narod. Uporedo sa početkom procesa uništenja na samim srpskim etničkim teritorijama, počeo je proces masovnog interniranja i stvaranja sistema logora sa prvim logorima smrti sa centrom u Gospiću, čime je proces ubrzan i sistematizovan. I pored toga, nastavljeno je uništavanje na srpskim etničkim teritorijama, kako na brojnim manjim stratištima, tako i u većim regionalnim centrima. Glina sa okolinom je primer takvog regionalnog centra uništenja na kojem može da se prate njene faze i uticaj raznih faktora u jednom relativno kratkom periodu. Vrhunac politike uništenja na ovom prostoru su pokolji u glinskoj pravoslavnoj crkvi krajem jula i početkom avgusta 1941. tako da Glina može da se posmatra kao paradigma politike uništenja i „normalizacije zločina“. U tom kontekstu posmatraće se žrtve, počinioci, pomagači i posmatrači.

Alexander Korb (University of Leicester, Velika Britanija)

Osovinске reakcije na rano ustaško masovno nasilje

U svojem ću izlaganju koristiti primjer dvaju ustaških pokolja koji su se dogodili u Glini i njezinoj neposrednoj blizini u svibnju i kolovozu 1941., kako bih propitao promjenu u njemačkim reakcijama na ustaško masovno nasilje. Prvi glinski pokolj, tijekom kojeg su u blizini grada ustaške snage ustrijelile više od 300 srpskih stanovnika, njemački su predstavnici smatrali opravdanim činom odmazde. Masovna su strijeljanja smatrana legitimnim ukoliko su bila usmjerena protiv javnog otpora, u kontekstu anti-partizanskog ratovanja. Nasuprot tome, masakr u kolovozu 1941. ocijenjen je kao neopravdani

čin sektaškog nasilja, ne samo zbog korištenih metoda ubijanja, već i zbog navodnog nedostatka vojnog konteksta. Ovo ukazuje da su njemačke reakcije na ustaške masakre ovisile o tome kako su bile uklopljene u njemačko gledište. Njemačke se reakcije nisu mijenjale radi oscilacija između ovih suprotnosti te su stoga bile višeznačne. Snažna je njemačka reakcija – za razliku od prakse talijanske vojske – bila strukturno nemoguća zbog ove nejasnoće.

Axis Reactions towards early Ustasha Mass Violence

In my lecture, I will use two Ustasha massacres that took place near and in the town of Glina in May and August 1941 in order to examine the shift in German reactions towards Ustasha mass violence. The first massacre of Glina, during which Ustasha militias shot more than 300 Serb inhabitants in the vicinity of the town, was partly seen as a justifiable act of reprisals by German representatives. Mass shootings were seen as a legitimate if directed against resisting parts of the population, namely in the context of the anti-partisan warfare. In contrast, the massacre of August 1941 was seen as unjustified act of sectarian violence, not at least because of the killing methods used, and because of the allegedly lacking military context. This demonstrates that the German reactions towards Ustasha massacres depended of how they could be framed from a German point of view. German reactions would not change to oscillate between the two poles, and therefore remained ambiguous. A powerful German reaction was – in contrast to the policies of the Italian military – structurally impossible due to this ambiguity.

Snježana Koren (Zagreb)

Slučaj Milana Vidakovića

Priopćenje se bavi slučajem Milana Vidakovića, sina Nikole Vidakovića, jednog od organizatora pokolja Srba u Glini i okolici u ljeto 1941. godine. Milan Vidaković je poslije rata i sam ubrojen među počinitelje zločina, no neobjavljeni dokumenti iz fonda Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu, na kojima se temelji ovo priopćenje, omogućavaju da se njegova uloga u tim događajima osvijetli iz nešto drugačijeg kuta.

Petar Macut (Vukovar)

Epitetima protiv istine: rekonstrukcija događaja kroz dekonstrukciju upotrebe sjećanja na primjeru zločina u Glini 1941. godine

Povijesni događaj u nekom vremenu uvjetovan je onim što mu je prethodilo kao i kontekstom u kojem se dogodio. Zadatak povjesničara je utvrditi što i kako se dogodilo. Što se tiče Gline 1941. godine taj zadatak nije odrađen korektno.

Slojevitost događaja, koja se sama po sebi podrazumijeva, u ovom slučaju je dodatno iskonstruirana. Motivi su politički i ideološki, zbog čega je povijest kao znanost još jedanput instrumentalizirana. Naš je zadatak razotkriti tu instrumentalizaciju kroz prizmu korištenja povijesnih izvora u prikazivanju događaja. U ovom slučaju, u nedostatku dokumenata, sjećanja su jedini relevantan izvor kojim možemo pristupiti onome što se dogodilo. Uz dužan oprez prema svjedočanstvima kao takvima, način na koji su korišteni izvori progovoriti će nam o vremenu u kojem su ta djela nastala i o njihovoj svrsi. Svaka svrha kojoj cilj nije dosljedna interpretacija prošlosti je pogrešna, ali i znakovita.

Ovim radom želimo doprinijeti raspravi o zločinima u Glini 1941. na dvije razine: na razini faktičnosti želimo doprinijeti jasnijem sagledavanju tog događaja; na razini povijesti kao znanosti želimo prezentirati načine upotrebe tragičnih događaja, i u krajnjoj liniji povijesti koje zadiru u drevni princip pristupa prošlosti: *sine ira et studio*. Na taj način dolazimo i do nekih odgovora o društvenoj situaciji danas ukoliko je sadašnjost naslonjena na (interpretaciju) onoga prošloga.

Darija Marić i Slaven Rašković (Zagreb)

Osobna sjećanja ljudi iz Gline i okolice na događaje u Drugom svjetskom ratu

Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću od svibnja 2010. provodi projekt „Osobna sjećanja ljudi na Drugi svjetski rat i ostale oblike političkog nasilja od 1941. godine do danas“. Tijekom tog razdoblja snimljeno je više od 250 video kazivanja sa sjećanjima ljudi na području čitave Hrvatske.

Pri koncipiranju projekta osnovna ideja je bila prikazati poveznicu između događaja iz Drugog svjetskog rata, poslijeratnih egzekucija, razdoblja Jugoslavije te ratova koji su se na ovim prostorima dogodili 90-ih. Naša orijentacija se pritom temeljila na iskustvima koja smo imali tijekom provedbe projekta „Snimanje osobnih sjećanja na rat na području Pakraca, Lipika i okolnih mjesta“ od 2006. do 2008. kada se veliki dio kazivača i kazivačica vrlo često eksplicitno ili implicitno referirao na događaje iz Drugog svjetskog rata. Zaključili smo da ta činjenica mora imati dublji smisao za razumijevanje formiranja kolektivnih identiteta temeljenih na etničkoj pripadnosti te da obuhvaćanje vremenskog razdoblja od početka Drugog svjetskog rata do danas može doprinijeti ozbiljnijoj analizi povijesnog nasljeđa na ovim prostorima.

U okviru projekta usmene povijesti krenuli smo u slaganje mozaika ljudskih sjećanja u koji uključujemo kazivače i kazivačice svih provenijencija. Brojka od 500 video zapisa nam se činila dovoljno prezentnom za pokrivanje širokog dijapazona iskustava i sjećanja ljudi s područja cijele Hrvatske. Pritom smo posebni naglasak u organiziranju snimanja sjećanja nastojali staviti na pojedine žarišne točke povijesnih previranja i/ili stradanja ljudi. Tako je bilo i s Glinom... Svjesni toga da je usmena povijest metoda koja se isključivo temelji na sjećanjima ljudi koje je samo po sebi vrlo često „neuhvatljivo“, proturječno i selektivno, ideja kojom smo se rukovodili u našem radu nije bila utvrđivanje povijesnih činjenica, tj. egzaktnih podataka, već zahvaćanje društvene atmosfere koja je iznjedrila određene povijesne događaje te produblјivanje razumijevanja o tome što su oni značili za suvremenike tih događaja, ali i njihove potomke. Stoga smo prilikom odabira kazivača i kazivačica s područja Gline i okolice, nastojali uključiti one ljude kojima su na početku Drugog svjetskog rata članovi obitelji ubijeni u Prekopi ili Glinskoj crkvi te su ti događaji utjecali na oblikovanje obiteljskog nasljeđa koje se prenosilo s koljena na koljeno. Pritom nas je zanimalo u kojoj mjeri i na koji način je spomenuto obiteljsko nasljeđe oživjelo početkom 90-ih, u vremenima kada se nazirao novi rat na ovim prostorima. U tom je smislu lista pitanja koja se koristi prilikom vođenja intervjua bila nadopunjena dodatnim pitanjima kako bi se pokušalo zahvatiti srž potencijalnog prijenosa transgeneracijske traume kod kazivača/kazivačica.

Zasad je snimljeno dvadeset kazivanja kazivača/kazivačica uglavnom starije životne dobi s područja Gline i okolice. Važno je pritom istaknuti da je

proces uspostavljanja kontakata s kazivačima/kazivačicama te dobivanja njihova pristanka da im sjećanja ostanu zapisana u obliku video zapisa, bio vrlo mukotrpan. Ljudi su iskazivali veliki strah od mogućih posljedica te se ustezali dati pristanak da govore o svojim sjećanjima. Smatramo znakovitim da se to dogodilo upravo na području koje je obilježeno zvjerskim stradanjima u Drugom svjetskom ratu. Zbog ratnih zločina nad civilnim stanovništvom počinjenih u Domovinskom ratu bilo bi iznimno važno posvetiti sljedeći kolokvij devedesetima.

Naši kazivači i kazivačice s područja Gline i okolice, unatoč poodmakloj životnoj dobi, u svojim su se kazivanjima djelomično kroz slike, a djelomično kroz priče koje su se prepričavale među ljudima sjećali glinskog kraja 1941. godine. Također su bili iznimno zanimljivi trenuci u kojima su pričali o svojim strahovima koji su se javili početkom rata 1990-ih i 1995. nakon vojno-redarstvene akcije „Oluja“. Prema njihovim kazivanjima možemo zaključiti da su asocijacije koje su im izazivale strah i tjeskobu bile temeljene na sjećanjima na krvoprolića koja su zadesila taj kraj u svibnju '91, masovnim ubojstvima u Prekopi, i u srpnju '91, pokolju u Glinskoj crkvi.

Citirat ćemo nekolicinu kazivača/kazivačica kako bismo potkrijepili naše uvide:

„xxxxxxx: Pa znate... Ono što možda smatram da nisu stariji dovoljno pazili. Mi djeca smo vječito bili tu negdje, igrali smo se. Obiteljski uvjeti su bili takvi da nismo baš imali neke velike stanove da je svatko mogao biti u svojoj sobi i kada bi stariji razgovarali, mi djeca smo bili tu negdje prisutni. Mislim da smo se zapravo, barem ja, nepotrebno nagutali tih priča i tih njihovih uspomena. Naslušali smo se usmenom predajom. Možda nije bilo sve namijenjeno nama, ali te priče o pokolju u glinskoj crkvi i o vrstama mučenja, kojima su ljudi, žene, antifašisti, bilo tko, bili izloženi, možda mala djeca nisu trebala čuti, iako moji nikada nisu kukali...“

xxxxxxx: Kad su došli da ga hapse, pogasili su svjetla. I rekli su: „Jure, spremaj se!“ Kaže: „A kud da idem?“ Kaže: „Ideš s nama! Ideš na prekrst.“ Ide na prekrst. Mi djeca smo tamo, s mamom bili u sobi. I mi smo jako plakali. Došli su na vrata od sobe i taj je jedan rekao... ja ne znam tko, ustaša. Šta mogu drugo reći? On je rekao: „Prestanite plakati! Ako ne prestanete, sad ćemo vas s ovim mitraljezom sve pokositi!“ Eto, toga se sjećam.

xxxxxxx: Ima da umreš od straha. Ne znaš kako ti je ime. Sad je gotovo. Razmišljaš, Bože mili - hoće li me ubiti ili će čekićem u glavu? Većinom tuku čekićem.

Ispitivačica: Jel' se spominjala '41?

xxxxxxx: Sjetiš se. Pa pričaju. Žene pričaju. Ja nisam pričao. Jedna žena, iz Perne je, po zanimanju je bila šnajderica, krojačica, pita: „Čujte, ja bih nešto upitala? Bi li vas smjela pitati?“ - „Pitajte slobodno, ne trebate se bojati.“ Onda ona kaže: „Znaš što ću vas zamoliti? Nemojte nas mučiti. Ubijte nas odmah! Nemojte nas mučiti, Bog vam dao.“ I slobodno je to rekla. Mi smo svi pretrnuli.

Ispitivačica: Što su joj rekli na to?

xxxxxxx: Onda onaj kaže : „Čujte, nije to ona prva vojska što je bila. Ovo je hrvatska vojska! Ništa se ne trebate bojati. Vi idete u Ivanić-Grad. Gore će vas saslušati. Koji su bolesni, te će pregledati. Bit ćete neko vrijeme dok vas ispituju i pregledaju. Liječnici će doći. Vi ćete ići kući.“ Tako je i bilo.“

Bogatstvo priča koje svojom slojevitošću zahvaćaju različite razine ljudskog djelovanja, samorazumijevanja i razumijevanja društvenih odnosa, kao i potencijalni doprinos povijesnim istraživanjima, čine naš istraživački pothvat u *Documenti* iznimno zahtjevnim. Upravo stoga smatramo važnim pojasniti činjenicu da je organizacija koja ima status organizacije za ljudska prava, kakva *Documenta* jest, te koja nema infrastrukturne resurse jedne ustanove, kroz projekt „Osobna sjećanja na ratove i ostale oblike političkog nasilja od 1941. godine do danas“, odlučila postaviti za cilj snimanje 500 video zapisa sa sjećanjima ljudi i uhvatiti se u koštac s kompleksnošću i dubioznošću povijesnih mijena koje su se na prostorima post-jugoslavenskih zemalja događale u tako dugom razdoblju. *Documentu* su osnivali aktivisti i aktivistkinje koji su s antiratnim društvenim angažmaomn počeli u vrijeme kada je postalo jasno da okončanje Jugoslavije neće biti moguće bez ratnog sukoba. Evidentno je bilo da su se podržavatelji dominacije etno-nacionalističkih političkih matrica, koji su zaposjeli ključne položaje donositelja odluka u tada republičkim, a kasnije državnim vladama, koristili

manipulacijom uobičajenim komponentama etnonacionalizma – isticanjem zajedničkih mitova i historijskih sjećanja, inzistiranjem na postojanju i/ili ponovnom otkrivanju vlastite etnohistorije i tome sličnom. Na valu nacionalne homogenizacije pokrenute od strane Miloševića i na području drugih bivših republika, a posebice nakon oružanog napada na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, uslijedilo je društveno okretanje isključivo nacionalizmima. Manipulativni prostor bio je golem i sveprožimajući. Čak i „najbolji“ među nama imali su svoje trenutke „posrnuća“, a ostati izvan struje i aktivno djelovati zahtijevalo je veliku dozu građanske hrabrosti i odgovornosti. U prilog tome možemo citirati jednog od naših kazivača koji je rekao: „Priključio sam se antiratnom pokretu kako bih dokazao sebi da nisam lud!“. Ljudi uključeni u antiratni pokret kroz svoj su aktivizam svjedočili kako o različitim oblicima kršenja ljudskih prava, tako i o tragičnim raspletima ljudskih sudbina, a temelj njihova angažmana mogao se naći u svijesti o individualnoj i društvenoj odgovornosti za sadašnje stanje, ali i za buduće događaje. Ljudi koji su osnivali *Documentu* imali su upravo takva iskustva iza sebe, a projekti i inicijative koje pokreće Centar za suočavanje s prošlošću temeljeni su na potrebi za društvenim angažmanom. Ključni razlog prepoznavanja društvene potrebe poticanja procesa suočavanja s prošlošću osnivači i osnivačice našli su u iskustvu prešućivanja i falsificiranja ratnih zločina i ostalih ratnih zbivanja od 1941. do 2000. godine koji su utjecali na noviju prošlost kako Jugoslavije tako i post-jugoslavenskih društava.

Upravo stoga jer su pokušaji falsificiranja broja žrtava društvena pojava koja se javlja nakon svih ratnih sukoba, uz pokušaj dekonstrukcije sjećanja i mitova koji nam govore o našoj prošlosti i sadašnjosti, a kako se pokazalo potencijalno i budućnosti, *Documenta* – Centar za suočavanje s prošlošću, bazično se bavi i prikupljanjem podataka o ubijenima i nestalima na području čitave Hrvatske. U Sisačko-moslavačkoj županiji dokumentiranje ljudskih gubitaka okončano je krajem 2011. godine. Ono što se u tom istraživanju pokazalo je da gotovo svi masovni zločini nad hrvatskim civilima počinjenima tijekom '91. godine (Joševica, Novo Selo Glinsko, Gornje i Donje Jame, Maja, Ravno Rašće, Dolnjaci...) imaju poveznicu s događajima koji su se na tim prostorima događali 1941-1945. Brojni svjedoci u srpskim selima svojim iskazima upućuju na to da su ti zločini vrst „osvete“ za ono što su u Drugom svjetskom ratu radile ustaše iz tih sela. Nekoliko video snimki

dogadaja koji su se događali u Glini '91. pokazuju kako je upravo retorika usmjerena prema neriješenim računima iz '41. korištena za motivaciju novoformljenih srpskih vojnih i paravojnih jedinica. S druge strane neki od pripadnika HV-a koji su porijeklom s glinskog područja u svojim iskazima iskazuju zahvalnost nadređenima iz redova HV-a koji su ih tijekom akcije „Oluja“ poslali da se bore na drugim područjima, a ne oko Gline, jer kako su sami rekli – da su oni ušli u Glinu nitko živ ne bi ostao... Objektivno, i na znanstvenim metodama utemeljeno istraživanje koje će dovesti do poimeničnog popisa poginulih i nestalih te prikladnih komemorativnih praksi nužan je preduvjet smanjivanja prostora u kojem će se moći igrati na kartu poravnavanja starih neriješenih računa.

Margareta Matijević (Zagreb)

Katolička crkva na Banovini/Baniji i Kordunu od 1939. do 1941. godine

Katolička crkva bila je tridesetih godina vodeća vjerska organizacija u Prvoj Jugoslaviji, po mnogočemu. Izuzmemo li njezinu značajnu materijalnu snagu, intelektualnu naobrazbu klera, broj uvjerenih vjernika, naklade vjerskih tiskovina i masovnost katoličkih društava, preostat će nemali socijalni, kulturni i gospodarski utjecaj. Istupi pojedinaca također su dobivali nezanemarljivu političku dimenziju, u, do kraja nemoderniziranom društvu u kom je praktični, ako ne i stvarni analfabetizam carevao na odmak od svih važnih komunikacija, a načelno laička država bila teško, i na nižim razinama, jedva provediva. Osnutak Nezavisne Države Hrvatske, čiji su vodeći ljudi dolazili iz sfera međunarodnog terorizma a gotovo odmah počeli provoditi politiku terora protiv skoro trećine stanovništva svoje države, mogao je samo pogoršati stvari po tom pitanju, budući da su nove vlasti bile pozdravljene i podržane od vodstva Katoličke crkve u zemlji. Mora se stoga postaviti istraživačko pitanje, kako su glinska stradanja doživljena od strane predstavnika Crkve, na terenu?

Ovim radom želi se kontekstualizirati lokalno djelovanje Katoličke crkve na Baniji i Kordunu u razdoblju 1939-1941. godine s posebnim osvrtom na prinos pojedinih župnika i redovnika, te njihova politička opredjelje-

nja. U ustroju Katoličke crkve to je prostor Glinskog dekanata Gorskog arhiđakonata, odnosno prostor župa: Hrvatski Ćuntić, Glina, Gora, Maja, Mala Solina, Topusko i Viduševac, širok potez na kom su izvan logorskog sustava, stradanja pravoslavnih Srba bila najmasovnija. U radu se istražuje i djelovanje drugih katoličkih organizacija i njihova možebitna povezanost s glinskim događajima.

Predrag Matvević (Zagreb i Rim)

Mjesta memorije. Glina 1941., crkva Presvete Bogorodice

Nova je povijest uvela i potvrdila naziv „mjesto pamćenja“ – *lieu de mémoire*. Takvih je mjesta na istoku i zapadu Evrope, na raznim stranama svijeta. Obilježena su nesrećom koja ih je snašla, žrtvom koju su podnijela, tragedijom koja ih je obilježila. Spominju se na razne načine, zapisuju na različitim jezicima. Otvaramo francuski priručnik i čitamo: ORADOUR-SUR-GLANE – „tu su 10. lipnja 1944. godine njemački nacisti masakrirali 643 osobe, među kojima je bilo pet stotina žena i djece. Svi su spaljeni u seoskoj crkvi. Ruševine crkve su sačuvane, a selo je podignuto. Ime Oradoura postalo je simbolom nacističkog barbarstva.“

I u sličnu talijanskom priručniku piše: „U gradiću koji nosi ime S'Anna di Stazzema (u pokrajini Lucca) nacisti su pobili 560 osoba, među kojima je bilo mnogo staraca i djece. Bacali su na njih bombe a potom ih spaljivali... U gradiću Marzabotto (pokrajina Bologna) mnogi su se sklonili u crkvu kako bi čuli riječi utjehe koje je izricao paroh Ubaldo Marchioni. Upali su nacisti, njihovi su rafali nadglasali krikove žrtava; paroh je pao pred oltar smrtno ranjen. Među 147 mrtvih bijaše šezdesetoro djece.“

Povijest bilježi takve primjere na raznim stranama svijeta. Nisu svi zapisani. Mnogi su izostavljeni. Ruski pjesnik je zapomagao: „Nad Babjim Jarom nema ni spomenika“. Vidjeli smo nedavno u našim krajevima rušenje i uklanjanje više od dvije stotine spomenika žrtvama fašizma. To nas se tiče bez obzira kojoj vjeri ili naciji pripadali.

„Mjesto memorije“ naziv je najnovijega datuma „Memorijal“ ima blisko značenje ali više ističe slavu, pothvat, zaslugu. „Sveta mjesta“ povezana su s obilježjima vjere, zavjeta, hodočašća. Crkvi u Glini, u kojoj su ubijene sto-

tine nevinih, sramotnici su osporili njezino pravo značenje – da bude našim zajedničkim mjestom memorije.

Igor Mrkalj (Glina)

Glina, grad i građani: okvir za kolektivnu biografiju, 1918.-1941.

Članak odgovara na dva pitanja – kako je izgledala urbana struktura banij-skog središta od kraja Prvog do početka Drugoga svjetskog rata, uključujući i endehaško razdoblje do kraja 1941. godine, te tko je činio društvene slojeve koji su utjecali na javni život Gline i obilježili njezin identitet. Time je određen opseg i smjer istraživanja, ali i kompozicija rada koju je autor podijelio na dva, asimetrična dijela. U prvom, naslovljenom „Grad“ autor analizira prostorni razvitak gradskog naselja Glina i elemente urbane strukture međuratnog razdoblja. Drugi, opširniji dio rada pod naslovom „Građani“ posvećen je konkretnim ličnostima koje su svojim djelovanjem pridonosili društvenom, političkom, kulturnom, umjetničkom, sportskom, vojnom i drugim oblicima života Gline. Autor ističe da svoja istraživanja temelji na izboru relevantnih povijesnih izvora te vlastitom, dosad neobjavljenom abecedariju *Glinskog biografskog leksikona* sastavljenom od više stotina spomena vrijednih osoba različitih nacionalnosti, vjerskih, ideoloških i političkih orijentacija, bez obzira na njihov, manje ili više izražen kreativni ili rušilački učinak viđen kroz prizmu povijesne misli i aktualne političke prakse. Kako je članak otvoren za nadopune, ispravke i nove prijedloge, autor zaključuje da je uvrštenjem pojedinih imena dao svoj prilog istraživanju i vrednovanju glinskog okvira te kompletiranju međuratne cjeline, sve u cilju nastanka budućega biografskog kompendija čije se bogatstvo i raznovrsnost već sada nazire.

Igor Mrkalj (Glina)

Nove činjenice o dva odvojena ustaška zločina u Glini u proljeće i ljeto 1941. godine

U članku se odgovara na pitanje: zašto se u relevantnoj historiografskoj literaturi i 70 godina nakon dvije velike tragedije u Glini (1941) zločin nad

glinskim Srbima često poistovjećuje sa zločinom u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi, mada su posrijedi dva odvojena događaja? Autor ističe da je prvi zločin počinjen u proljeće 1941. kada su pobijeni Srbi iz Gline, dok se drugi dogodio nepuna tri mjeseca kasnije, u ljeto 1941. kada su u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi pobijeni Srbi iz okolice Gline, većinom s područja susjednog kotara Vrginmost. Autor na brojnim primjerima (posebno ističe često citirane radove poznatih povjesničara Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji Tomasevicha i Pavlowitcha) ukazuje na pogreške u historiografskim, publicističkim i memoarskim djelima te nedovoljne uvide u ova dva masovna zločina od kojih je prvi smjerao na uništenje građanskog sloja Srba u Glini, a drugi na uništenje srpskog naroda na Baniji i Kordunu, u skladu s ciljevima Pavelićeve NDH. Na temelju vlastitih istraživanja u Hrvatskom državnom arhivu, autor objavljuje prve i dosad nepoznate iskaze dvojice ključnih i jedinih preživjelih aktera glinskih tragedija: svjedočanstva Ljubana Jednaka (1. V. 1944.) i Nikole Samardžije (15. VI. 1945.) pred Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Autor zaključuje da otkrivanje novih dokumenata predstavlja novu šansu za razlikovanje ustaških zločina u proljeće i ljeto 1941. godine u Glini, ali da će ona biti iskorištena samo ukoliko povjesničari prihvate nove činjenice i razviju kritički odnos prema historiografskoj literaturi i prema izvornoj građi.

Vjeran Pavlaković (Rijeka)

Prijeporni spomenički prostor Gline

Uništenje glinske pravoslavne crkve i pokolj nekoliko stotina lokalnih Srba u ljeto 1941. jedan je od najstrašnijih zločina koje je počinio ustaški režim. Obilježavanje glinskih događaja bilo je, ipak, kontroverzno i za vrijeme socijalističke Jugoslavije. Broj žrtava, kronologija događaja i specifičnosti glinske kulture komemoriranja bili su mitologizirani i podložni lokalnoj politici. Iako je od 1970-ih postojao spomenik i Spomen dom, prostor je koristio grad za upravne poslove bez ikakva povijesnog sadržaja. Ali 1. lipnja 1989., usred ekonomske krize SFRJ, gradska se Skupština iznenada odlučila za potrebu renoviranja prostora i njegovo pretvaranje u pravi muzej. Kulturno sjećanje glinskih pokolja, uz ostale ustaške zločine, postalo je ključan element u opravdanjima pobune Republike Srpske Krajine (RSK) protiv

Zagreba. Nakon rata Spomen dom je pretvoren u Hrvatski dom, a kamene ploče s imenima žrtava bile su oštećene i uklonjene. U ovom će prilogu biti riječi o raspravama i trenutnom statusu glinskog Spomen doma kao prije-pornog spomeničkog prostora.

Radovan Pilipović (Beograd)

Pravoslavni hramovi kao mjesta stradanja njihovih vjernika 1941. godine

Ubijanje Srba u pravoslavnim hramovima od strane ustaša u ljeto i jesen 1941. godine nije pojava koja bi se mogla ograničiti samo na pravoslavnu crkvu u Glini. Stradanje Srba nekih sela Banije i Korduna, njihova koncentracija u parohijskoj crkvi u Glini, zatim njihova likvidacija u samom naosu crkve predstavlja drastičan primjer konfesionalistički motivisanog zločina o čemu su visoki zvaničnici Srpske pravoslavne crkve bili upoznati preko izbjeglica koji su sa teritorije NDH uspjeli da predju u Srbiju pod njemačkom okupacijom. Primjer Gline ulazi u Memorandume Srpske pravoslavne crkve kojima ona želi da upozna njemačke okupacione vlasti, ali i svjetsku javnost o vjerskim progonima koje doživljava u NDH.

Komisija SPC i komisija Komesarijata za izbjeglice i preseljenike Nedićeve vlade prikupila je podatke o sljedećim pokoljima koji su bili izvršeni u pravoslavnim hramovima, a to su slučajevi u sljedećim mjestima: Bosanska Dubica, Draksenić kod Banje Luke, Velika Kladuša, Sadilovac, Zborište – medja Bosanske Krajine prema Kordunu, zatim Bunić, Švica i Kolarić – na Kordunu, pa Kukunjevci i Soboština u zapadnoj Slavoniji. Na osnovu arhivske građe pomenutih arhivskih fondova, nastoji se doći do faktografske osnove događanjima i njihovog sagledavanja *sub speciae victimarum*.

Radmila Radić (Beograd)

Izgradnja crkve u Glini početkom 60-ih godina 20. veka

Od 1945. do 1960. proces obnove porušenih i oštećenih objekata Srpske pravoslavne crkve i izgradnje novih, na području NR Hrvatske, tekao je sporo i tamošnji episkopi su neprekidno podnosili zahteve saveznom i repu-

bličkim organima tražeći da se ova pitanja rešavaju brže i efikasnije. Sredstva za obnovu i izgradnju crkvenih objekata prikupljana su prodajom crkvene zemlje i šume, priložima iz inostranstva a tek manjim delom uz pomoć republičkih organa. Na području gornjokarlovačke eparhije u periodu između 1951. i 1963. bile su izgrađene tri nove crkve od kojih je jedna bila i crkva u Glini 1963. Gornjokarlovačka eparhija je dostavila zahteve za odobrenje lokacije i građevinsku dozvolu za gradnju crkve 1960. Državni organi su uspeali da nagovore episkopa Simeona da odustane od gradnje crkve na mestu bivše glinske crkve, koja je spaljena tokom Drugog svetskog rata, pa je eparhija dobila lokaciju u jednoj sporednoj ulici u Glini. Septembra 1961. u NOO Glina bio je održan razgovor sa episkopom Simeonom u vezi traženja dozvole za gradnju crkve i tom prilikom mu je skrenuta pažnja na štetnost eventualnog oživljavanja šovinističkih i drugih političkih razmirica koje bi se pojavile u vezi izgradnje crkve. Episkop je obećao da neće povezivati gradnju nove crkve sa starom i da neće tražiti bilo kakve ostatke od stare crkve (zvona, kamen temeljac i sl). Međutim, dan pre tog razgovora, na lokaciji predviđenoj za izgradnju crkve pojavile su se parole uperene protiv gradnje a prema izjavama opštinskog rukovodstva Gline, glavni protivnici bili su grupa starih boraca koja je živela u Glini i van nje. Crkva je ipak počela da se gradi maja 1962. i bila je završena uglavnom zahvaljujući novčanim priložima iseljenika. Odbor za sakupljanje pomoći formiran je 1958. a akcija je vođena uglavnom među iseljenicima sa područja Like, Korduna i Banije. Osvećenje pravoslavne crkve u Glini održano je 21. 9. 1963. Intervencija u pravcu sprečavanja osvećenja bilo je sa raznih strana, najviše iz mesnog rukovodstva SK u Glini, ali spor je konačno rešen u Centralnom komitetu SK. Manifestacija je prošla bez incidenata i ispada. Osvećenju je prisustvovala i grupa od 139 iseljenika iz SAD i Kanade i to je bila prva poseta veće grupe emigranata Jugoslaviji posle rata. Obzirom da je u to vreme došlo do raskola u SPC i raščinjavanja episkopa američko-kanadskog Dionisija Milivojevića i da su srpske emigrantske i iseljeničke organizacije u SAD i Kanadi godinama vodile oštru borbu protiv poseta Jugoslaviji i kontakta sa jugoslovenskim predstavništvima u inostranstvu, državni organi su blagonaklono gledali na ovaj dolazak jer je SNO u Kanadi od početka podržavala Patrijaršiju i bila protiv raskolnika. Osim toga smatralo se da će ova grupna poseta, imati pozitivni uticaj na procese u srpskoj emigraciji. Organizaciju putovanja pre-

uzeo je Odbor za podizanje crkve u Glini, ali je *Glas kanadskih Srba* doneo oglas o putovanju, a i u samom Odboru je bilo istaknutih članova Glavnog odbora SNO. Dionisije Milivojević će godinu dana kasnije kritikovati u *Kanadskom Srbobranu* vladiku Simeona Zlokovića što prilikom osvećenja crkve u Glini nije nijednom rečju pomenuo ustaške zločine nad Srbima.

Stjepan Razum (Zagreb)

Rezultati istraživanja Karla Lipaka o događaju u Glini

Na poticaj zagrebačkoga nadbiskupa i rimskoga stožernika Franje Kuharića, 1990. godine, glinjanin Karlo Lipak počeo je istraživati uzroke, okolnosti i činjenično stanje o žalosnom događaju koji se dogodio u ljetu 1941. godine u Glini. Tijekom istraživanja prikupljeno je gradivo i svjedočanstva dostavljao nadbiskupu Kuhariću, da bi nakon 16 godina istraživanja završio taj povjereni posao. Sve je gradivo završilo u Nadbiskupijskom arhivu te se sada ovdje rezultati tog istraživanja prvi put predstavljaju javnosti.

Krešimir Regan (Zagreb)

Srpska politika u glinskome kraju za Banovine Hrvatske (1939.–1941.)

Sporazumom Cvetković-Maček i Uredbom o Banovini Hrvatskoj 26. VIII. 1939. glinski je kraj postao dijelom novouspostavljene političko-teritorijalne jedinice Kraljevine Jugoslavije. Kao što je to slučaj na svim prostorima Banovine Hrvatske u kojima je srpsko stanovništvo imalo apsolutnu ili relativnu većinu, i u glinskome je kraju došlo među Srbima do podjele na pobornike i protivnike unutarnjopolitičke reforme Kraljevine Jugoslavije. Još za trajanja pregovora protivnici reforme su pod vodstvom zagrebačkog društva Krajina osnovali u Glini 8. VII. 1939. podružnicu istoimenoga društva, koja je 3. XII. 1939. zatražila izdvajanje glinskoga i drugih „srpskih“ kotara iz sastava Banovine Hrvatske te njihovo priključenje najprije Vrbavskoj banovini, a potom srpskoj jedinici čije je stvaranje u to vrijeme bili već najavljivano. Uz to su pozvali Srbe s prostora današnje Banovine (Banije) da im se pridruže. Pozivu se odazvao tek dio Srba iz kotar Vrginmost. Pod geslom „Srbi na

okup“ oni su 31. XII. 1939. u Glini osnovali tzv. Akcioni odbor Banije kao glavno tijelo zaduženo za koordinaciju njihovih političkih aktivnosti. U tim nastojanjima imali su potporu dijela Srba s područja Dalmacije, Like, Zapadne i Istočne Slavonije, dok im je iz Srbije bezrezervnu potporu pružao Srpski kulturni klub. Istodobno su na tim prostorima djelovali pobornici uspostave Banovine Hrvatske i unutarnjopolitičke reforme Kraljevine Jugoslavije predvođeni SDS-om, koalicijskim partnerom HSS-a, koji su na terenu uspješno suzbijali nositelje velikosrpske politike. U prilog tome idu i rezultati općinskih izbora iz svibnja 1940. na kojima su liste SDS-a i SDK-a osvojile većinu općina toga dijela Banovine Hrvatske i potvrdile opredijeljenost srpskoga stanovništva za politiku pretvaranja Jugoslavije iz unitarne u složenu državu.

Drago Rokсандić (Zagreb)

Ljudska cijena okupacije, kolaboracije i oslobodilačkog rata: glinski i vrginmoščanski komunisti 1941. godine

Ivan Jelić u monografiji *Komunistička partija Hrvatske 1937-1945* (svezak I. i II., Zagreb 1981.) prihvaća da je u vrijeme sloma Kraljevine Jugoslavije „(na) području sisačkog kotara, zajedno s organizacijom u Sisku, bilo (...) 180 članova, a na području susjednog kotara Petrinja 70. (...) Na području Korduna, u kotaru Vojnić bilo je oko 100 članova, u kotaru Slunj oko 80, u kotaru Vrginmost oko 65, u glinskom kotaru oko 240. (...)“ (nav. dj., sv. I, str. 404). Orijehtacije radi, „(u) Zagrebu je partijska organizacija brojala 53 ćelije sa 480 članova“ (nav. dj., sv. I, str. 505). Kordunaš Miljkan Maslić, i sam predratni komunist, suzdržano se odnosio prema brojevima o kojima je riječ: „Naravno da su podaci ponekad tačni a ponekad i nisu. Tada, prije ustanka, niko nije vodio pismenu evidenciju članstva Partije koja bi se eventualno sačuvala. Podaci, koji se danas navode, crpljeni su iz sjećanja, što znači približno tačni, ali ponekad i grubo netačni“ (Isti, *Početak i razvoj ustanka naroda IV. rajona Korduna*, Zagreb 2010., str. 47). Koliko god pitanje bilo važno, ništa manje nije važno kako su vlasti percipirale djelatnosti i utjecaj s komunističkim atribucijama uoči sloma Kraljevine Jugoslavije i Banovine Hrvatske, tj. uoči proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. Odeljenje za državnu zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova Kraljevine

Jugoslavije, da navedem jedan primjer, uputilo je 3. svibnja 1940. godine Kabinetu bana Banovine Hrvatske dopis koji počinje sljedećim riječima: „Srez Vojnić, danas je sa oko 50% svojih stanovnika nastrojen komunistički i stanovništvo ovoga sreza diše komunističkim duhom. Tamo se govori javno o tome, da su pokvarena gospoda osiromašila narod, zavaravajući ga raznim obećanjima, koja nikada nisu izvršena. (...)“ (*Novi ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta*, br. 1, Zagreb 1971., str. 150–151). Jedva da je bila proglašena ustaška Hrvatska, španjolski borac dr. Gojko Nikoliš i Stanko Maslek iz Donjeg Sjeničaka, izvjesili su 1. svibnja 1941. godine na Rudanjskom brdu, jednoj od najuočljivijih točaka u seoskom krajoliku, crvenu zastavu sa srpom i čekićem (Maslić, nav. dj., 34–35, 224–240).

Iako su većinu članova Komunističke partije Hrvatske/Jugoslavije u ovom kraju u to doba činili seljaci, odlučujući je bio formativni utjecaj komunista koji su potjecali iz tog kraja, ali su se prethodnih godina bili školovali ili su bili radili na raznim stranama od Siska i Karlovca, do Zagreba i Beograda itd., pa i kojegdje po svijetu, da bi se u proljeće 1941. godine silom prilika našli u zavičajnom kraju. Međutim, prepletanje fenomena i efekata okupacije, kolaboracije i otpora, odnosno, oslobodilačkog rata u ovom dijelu Banije/Banovine i Korduna uvijek je u vezi s elementarnom činjenicom da je vojnopolitička stabilizacija Nezavisne Države Hrvatske i čitava okupacijskog poretka bila nemoguća bez svakovrsne „pacifikacije“ ključnih, izravnih komunikacijskih pravaca iz Zagreba u smjeru Splita te Banja Luke i Sarajeva. Serija genocidnih akata od svibnja 1941. godine do siječnja 1942. godine u ovim predjelima imala je prije svega srpskopравoslavnu etnokonfesionalnu odrednicu, ali nije moguće svesti ih samo na nju. Ona (tj. niz genocidnih akata) proistjecala je iz ustaškog uvjerenja da su komunisti u ovim krajevima prisvojili koalicijsku hrvatsko-srpsku političku kulturu i kreativni potencijal Seljačko-demokratske koalicije Hrvatske seljačke stranke i Samostalne demokratske stranke i, drugo, da je serijalnim „čišćenjima terena“ između Šamarice, točnije, Zrinske gore i Petrove gore, inače povoljnog za partizanski rat, nužno spriječiti koncentraciju autohtonih komunističkih kadrovskih potencijala s potencijalima iz kadrovskih jezgara u Sisku, Karlovcu i Zagrebu.

Zbilo se upravo obrnuto, neovisno o velikim ljudskim gubicima među samim komunistima koji su započeli ustanak. Ustaška strategija „čišćenja

terena“, sa svim tragedijama i traumama koje je podrazumijevala, bitno je olakšala jačanje komunističkog utjecaja, kako endogenog „odozdo“, tako i egzogenog, „odozgo“ pa i konstituiranje jednog od najpostojanijih nukleusa partizanske Hrvatske od 1941. do 1945. godine, neovisno o svim subregionalnim kontroverzama i jezivoj ljudskoj cijeni rata 1941.-1945. godine.

Filip Škiljan (Zagreb)

Organizirana iseljavanja Srba s Banije u ljeto 1941. godine

Autor u tekstu donosi informacije o organiziranim iseljavanjima Srba s područja kotareva Petrinja, Kostajnica, Glina, Dvor i Vrginmost u ljeto 1941. Tekst je napisan na temelju literature, izvorne arhivske građe iz Hrvatskog državnog arhiva (fond Ponova – Srpski odsjek) te građe iz Arhiva Srbije (fond Komesarijat za izbeglice i preseljenike). Uz informacije o tijeku iseljavanja autor na kraju donosi i popis organizirano iseljenih Srba s Banije. Rezultati istraživanja pokazuju da je masovno iseljavanje poduzeto s područja kotara Petrinja, dok su s područja kotara Glina, Dvor, Vrginmost i Kostajnica iseljavanja izvršena pojedinačno. Iseljavanja su pretežno izvršena preko logora u Capragu i logora u Požegi. Autor se u tekstu posebno bavi iseljavanjem pravoslavnih svećenika i njihovih obitelji. Autor također obrađuje i oduzimanje srpske imovine te se dotiče i problema neorganiziranog iseljavanja koje je uslijedilo nakon prvih stradanja Srba na ovome području.

Danijela Stjepić (Tübingen, Njemačka)

Glina 1941. godine u pismima i dnevnicima vojnika Wehrmachta

Vojna pošta (*Feldpost*) kao i dnevnicima vojnika Wehrmachta predstavljaju vrlo značajne i do sada neznatno zamijećene znanstvene izvore pri proučavanju povijesti Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj. Vrijednosti ovih izvora u obliku pisama i bilješki njemačkih vojnika leže u nekomentiranoj i subjektivnoj ocjeni svakidašnjice i *perspektivi iznutra* u iznimnoj situaciji rata. Svojim mnoštvom pismena zapažanja omogućuju pristupe preciznim povijesnim pitanjima i diferenciranim rezultatima, kao što su proučavanje motiva i refleksija pojedinaca u dimenziji različitih oblika nasilja. Dopunjavanju

povijesne slike o događajima na području Banije i Korduna u ljeto 1941. godine, pisma vojnika mogu doprinijeti svojim svjedočanstvima o mentalitetima lokalnog pučanstva, interetničkim odnosima, te o agiranju žrtava i počinitelja nasilja. Tako o događanjima u Glini uopće a posebice o fenomenu prisilnih vjerskih prijelaza, ovaj rad pokušava saznati više pojedinosti ali i izlučiti posebitosti politike „pokrsta“ na Glinskom području. Osim toga, dotična analiza omogućuje i sporedne spoznaje o razlikama u svjetonazoru i idejnim smjernicama nacionalsocijalističkog i ustaškog pokreta na polju vjerskih pitanja.

Boris Suljagić (Zagreb)

Glina i glinski kraj u arhivskom gradivu u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu

Da li zaista možemo govoriti o mjestu Glini kao o utvrđi Banske vojne granice, osnovanoj i građenoj od 1735. godine, a da pritom zanemarimo povijest glinskog kraja prije te godine i informaciju iz dokumenta od 1. lipnja 1284. godine kojom se uvodi naziv „Glina“ u povjesnicu? Bilo kako bilo, od 1704. godine Dvorsko ratno vijeće u Beču je i službeno priznalo Bana Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije kao vrhovnog vojnog zapovjednika na oslobođenom području između Kupe i Une. Sigurno Ban i Sabor nisu imali potpunu vlast i kontrolu nad Banskom vojnom granicom ni nakon te godine jer je dužnost i čast vrhovnog vojnog zapovjednika bila i da sluša Dvorsko ratno vijeće u Beču, zapovijedi i propise toga vijeća. Pa ipak, u arhivskom fondu HR-HDA-429 Banska generalkomanda u Hrvatskom državnom arhivu sačuvana je knjiga broj 1 pod nazivom „Naredbe i zapoviedi banovah, pukovnikah, itd“ za razdoblje od 1750. do 1765. godine. Sam Ban Batthyany izdaje u Beču naredbu koja se odnosi na razne reforme na vojnom i upravnom području. U arhivskom fondu HR-HDA-10 Ban Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije u spisu 44 iz 1740. godine glinskom podzapovjedniku se objašnjava da je krčenje šuma zabranjeno pod prijetnjom strogih kazni. Ako banovi u to vrijeme često i nisu boravili u Hrvatskoj i Slavoniji, svejedno je djelovala jedna ustanova na terenu. Bila je to I. Banska graničarska pukovnija sa sjedištem u Glini, osnovana 1745. godine. Područ-

je te graničarske pukovnije možemo uzeti kao skoro istoznačno glinskom kraju. Ono će ostati uglavnom isto sve do 1873. godine. Stoga nam je fond HR-HDA-448 I. Banska graničarska pukovnija važan kao izvor ne samo za Glinu nego i za glinski kraj. Dok se iz utvrde Gline odašilju naredbe koje su stigle čak od same carice Marije Terezije dotle se u spisima fonda pukovnije bilježe ljudi, graničari na koje se te naredbe i propisi odnose. Od 1823. do 1848. godine ulogu zapovjedništva za Glinu i njezino područje preuzima Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda čiji se arhivski fond čuva u HDA kao HR-HDA-426. Zatim, od 1849. do 1869. zapovjedništvo nad cijelom Vojnom granicom drži Generalkomanda za Hrvatsku i Slavoniju kao arhivski fond HR-HDA-1180. Imajući u vidu pripremu Vojne granice na potpuno civilni način života nezaobilazan je fond HR-HDA-434 Carsko kraljevsko zapovjedništvo u Zagrebu kao krajiška zemaljska upravna oblast. Svesci koji se odnose na duhovne nadležnosti (*Geistliche Angelegenheiten*) sadrže i dokumentaciju o katolicima i pravoslavcima u Glini. Još je važnija jedna druga promjena poslije 1848.: u Beču djeluje do 1860. Carsko kraljevsko ministarstvo bogoštovlja i nastave kao fond HR-HDA-71. Nadležno je i za katolike u Glini. Poslije razvojačenja Glina postaje sjedište kotara u Zagrebačkoj županiji. Valja zato koristiti fond HR-HDA-103 koji, između ostalog, ima u knjizi 140 statistiku šegrtske škole u Glini za 1908. i 1909. godinu. Umjesto civilne uprave Vojne granice sada je za Glinu vlada Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska Zemaljska Vlada. Svi su njezini fondovi važni za našu temu: Predsjedništvo –HR-HDA-78, Odjel za unutarnje poslove-HR-HDA-79, Odjel za bogoštovlje i nastavu-HR-HDA-80, Odjel za pravosuđe-HR-HDA-81, Odjel za narodno gospodarstvo-HR-HDA-82 te Odjel za zdravstvo-HR-HDA-83. Poslije 1921. godine, kada se ukida Zemaljska Vlada, gotovo je i nemoguće pobrojati sve arhivske fondove i zbirke koji su relevantni za Glinu i njezin kraj. Spomenimo samo par njih: u fondu HR-HDA-159 Banovina Hrvatska. Odjel za prosvjetu u kutiji 19 nalaze se nove nastavne osnove za žive jezike za realnu gimnaziju u Glini za 1940./1941. godinu. U fondu HR-HDA-223 Ministarstvo unutarnjih poslova NDH nalazimo izvješće kotarske oblasti u Glini Ministarstvu o pro-nađenom lešu djeteta u rijeci Glini (Redarstveni odsjek, II-C, 1385/41) iz 1941. godine. Svakako su za događaje u Glini 1941. godine bitni taj fond kao i fond HR-HDA-487 Ministarstvo oružanih snaga (MINORS) NDH,

serija Izvješća Glavnog stožera. S druge strane je nezaobilazno ratno gradivo fonda HR-HDA-1220 Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske. Da zaključimo: svi fondovi javne uprave Savske Banovine, Banovine Hrvatske i NDH, kao i gradivo ZAVNOH-a i Komunističke partije mogu sadržavati relevantne, pa i bitne podatke za povijest Gline i glinskog kraja od 1929. do 1945. godine. Tome treba dodati i gradivo tematskih zbirki dokumenata nekadašnjega Arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Naravno, i katastarsko gradivo u fondu HR-HDA-1421 Arhiv mapa za Hrvatsku i Slavoniju kao i fond HR-HDA-675 Pravoslavna gornjokarlovačka eparhija Plaški zaokružuju sliku o Glini i okolici u navedenom razdoblju.

Za razdoblje koje je u fokusu interesa ovoga skupa može se početi s fondom HR-HDA-155 Banovina Hrvatska. Kabinet Bana. Odbor mjesne organizacije HSS-a 1939. u Glini šalje Kabinetu izvješće o općoj situaciji Hrvata na tom području.¹ Slijedeće godine se zabranjuje rasturanje letaka pod nazivom „Srpski seljački narode“ u Vrginmostu.² Odjelu za unutarnje poslove Banovine Hrvatske se šalju podaci o osobama izabranim na općinskim izborima.³ Odjel za državnu zaštitu dobiva obavijest o sastanku na kojem je organiziran mjesni odbor jugoslavenskog narodnog pokreta „Zbor“ u Banskom Grabovcu.⁴ Stiže i zabrana zbora srpskog pokreta.⁵ Godine 1941. su Branko Mraović i kolege studenti uhićeni zbog pisanja komunističkih parola u Vrginmostu.⁶ U skoro isto vrijeme dan je prijedlog o raspuštanju općinskog odbora općine Bučica zbog političke nepouzdanosti.⁷

Kako protumačiti što se zaista dogodilo u srpskopравoslavnoj crkvi u Glini 29/30. srpnja i 4/5. kolovoza 1941. godine? Sekcija za opravku telefonskih linija iz Zagreba javlja 31. srpnja 1941. u 9.40 sati ujutro da je

¹ HR-HDA-155 Banovina Hrvatska. Kabinet Bana, Opći spisi, 3380, 1939. g.

² HR-HDA-155 BH. KB, Opći spisi, 27871, 1940. g.

³ HR-HDA-157 Banovina Hrvatska. Odjel za unutarnje poslove, Opći spisi, 16985, 1941. g.

⁴ HR-HDA-158 Banovina Hrvatska. Odjel za državnu zaštitu, Povjerljivi spisi, 27, 1940. g.

⁵ HR-HDA-158 BH ODZ, Povjerljivi spisi, 101, 1940. g.

⁶ HR-HDA-155 BH. KB, Opći spisi, 16411, 1941. g.

⁷ HR-HDA-155 BH. KB, Opći spisi, 24846, 1941. g.

⁸ HR-HDA-487 MINORS NDH, Glavni stožer, Situacija i dnevna izvješća, Prijepisi iz V.I.I., 30.-31. 7. 1941., kut. 7

⁹ HR-HDA-487 MINORS NDH, Glavni stožer, Doglasna izvješća, 2. 8. 1941., kut. 4

išla popraviti telefonsku liniju Zagreb-Bihać i pritom je naišla na pobunjenike. Uz pomoć oružništva NDH je zarobila 50 pobunjenika i otpratila ih u Glinu.⁸ Izvadak o situaciji tijekom 2. 8. i noću s 2. na 3. 8. 1941. govori da je oko ponoći izvršen napad četnika na Topusko. Taj napad je odbijen, prilikom čega se pucalo i u samom mjestu. Topusko ima vezu s Glinom, u kojoj je smješten stožer ustaškog pukovnika Rolfa.⁹ Taj isti dan u 18.15 sati podmaršal August Marić sugerirao je pukovniku Rolfu da bi morao svaki dan javljati Glavnom stožeru o svim akcijama ustaša koji ne rade po zapovjedima vojnih zapovjednika.¹⁰ Preko Ustaškog stana u Sisku je u 1.30 ujutro dobivena veza s Glinom odakle je javljeno da se stanje u Topuskom smirilo. Vijest je zatim potvrđena iz Topuskog.¹¹ U fondu HR-HDA-487 MINORS NDH za kolovoz 1941. godine sačuvana su samo dnevna, odnosno doglasna izvješća do 5. 8. 1941. Ipak, dana 5. kolovoza pukovnik Rolf ne izvješćuje o događaju u Glini. Na posredni način može se saznati da je Glina strah i trepet za okolno pravoslavno stanovništvo: vidjeti HR-HDA-487 MINORS NDH, kut. 1, Predsjedništvo O, br. 278.

Ako je gradivo MINORS-a NDH izrazito loše i fragmentarno sačuvano za formativno razdoblje NDH (travanj-srpanj 1941.) što se može donekle objasniti uspostavom protektorata Trećeg Reicha i fašističke Italije i susljednim nepovjerenjem obje sile u pouzdanost moguće vojne sile NDH; ako se ta sačuvanost može donekle kompenzirati mikrofilmovima na kojima su snimljeni izvornici dijela fonda MINORS NDH koji je pohranjen u Beogradu onda je svakako fond HR-HDA-223 MUP NDH, unatoč isto tako znatnoj fragmentarnosti puno korisniji u istraživanju razdoblja od travnja do kolovoza 1941. Ne ulazeći u pitanje kontinuiteta policijske vlasti između Banovine Hrvatske i NDH može se spomenuti da je sačuvano 6 arhivskih kutija Predsjedničkog ureda MUP-a iz 1941. godine u kojima spisi teku kontinuirano od broja 1 do broja 32762. Za fond MINORS NDH takva dobra sačuvanost spisa iz prva četiri mjeseca postojanja NDH nije slučaj. Za 118 kutija iz fonda MUP NDH izrađen je analitički inventar. Saznajemo da

¹⁰ HR-HDA-487 MINORS NDH, Glavni stožer, Doglasna izvješća, 2. 8. 1941., kut. 4

¹¹ Isto

¹² HR-HDA-223 MUP NDH, II-A, 34109/41, kut. 104.

¹³ HR-HDA-223 MUP NDH, Pr. MUP 23809/41, kut. 26.

je kotarska oblast Vrginmost izvijestila MUP o obustavi rada zbog odlaska srpskog življa u šumu.¹² Kotarska oblast Glina šalje MUP-u izvješće o uređovanju u općini Banski Grabovac nakon izvršenog napada.¹³

Dalje ne trebamo nastavljati jer je za znatni dio spisa MUP-a NDH otežano pretraživanje budući da uredske knjige uglavnom nisu sačuvane. Svakako je relevantan fond HR-HDA-249 „Ustaša“ HOP, a posebno Opći spisi Glavnog ustaškog stana. Druga otegotna okolnost je vrlo fragmentarna sačuvanost fonda HR-HDA-1503 Velika župa Gora. U Državnom arhivu Sisak čuva se fond HR-DASK-287 Gradsko poglavarstvo Petrinja koji zbog svoje sačuvanosti za 1941. godinu može barem malo nadomjestiti nedostatak spisa Velike župe, odnosno slabu sačuvanost župskih redarstvenih spisa.

Za Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu je važno napomenuti fond Predsjednički ured nadbiskupa Alojzija Stepinca.

Da zaključimo: proučavati Glinu i glinski kraj 1939.-1941. znači koristiti gradivo koje još nije bilo korišteno u arhivu, odnosno nije bilo korišteno u tu svrhu.

SUDIONICE/SUDIONICI

- Višeslav Aralica**, dr. sc., viši asistent, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: viseslav.aralica@zg.t-com.hr
- Max Bergholz**, James M., Stanford Professor in Genocide and Human Rights Studies (profesor stanfordskog studijskog programa Genocid i ljudska prava), Concordia University u Montrealu, e-mail: bergholz@alcor.concordia.ca
- Mile Bjelajac**, dr. sc., Institut za noviju istoriju Srbije u Beogradu, e-mail: mile.bjelajac@gmail.com
- Tomislav Brandolica**, student povijesti, član uredništva *Pro tempore*, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: tomislav.brandolica@gmail.com
- Dragan Cvetković**, MA, viši kustos, Muzej žrtava genocida, Beograd, e-mail: vecadzigy@yahoo.com
- Jovan Čulibrk**, mr. sc., Episkop Lipljanski / doktorand, Srpska Pravoslavna Crkva / Bar Ilan University, Ramat Gan-Tel Aviv, e-mail: jovan.culibrk@gmail.com
- Marta Fiočić**, studentica povijesti, članica uredništva *Pro tempore*, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: marta.fiolic@gmail.com
- Ivo Goldstein**, dr. sc., red. prof., Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: ivo.goldstein@zg.t-com.hr
- Slavko Goldstein**, publicist, Zagreb, e-mail: sanja@novi-liber.hr
- Marica Karakaš Obradov**, dr. sc., znanstvena suradnica / viša asistentica, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, e-mail: mkarakas@net.hr
- Nada Kisić Kolanović**, dr. sc., znanstvena savjetnica, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, e-mail: nkisic@isp.hr
- Milan Koljanin**, dr. sc., naučni suradnik, Institut za savremenu istoriju u Beogradu, e-mail: mbkoljanin@gmail.com
- Alexander Korb**, dr. sc., predavač, University of Leicester u Leicesteru, Stanley Burton Centre for Holocaust and Genocide Studies, e-mail: ak368@le.ac.uk
- Snježana Koren**, dr. sc., viši predavač, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: skoren@ffzg.hr
- Gordana Krivokapić – Jović**, dr. sc., viši naučni saradnik, Institut za noviju istoriju Srbije u Beogradu, e-mail: gordjovi@sbb.rs

Marko Lovrić, student povijesti, član uredništva *Pro tempore*, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: marco.lovric@gmail.com

Petar Macut, prof. filozofije i religijskih znanosti, doktorand/asistent-znanstveni novak, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar u Vukovaru, e-mail: petarma@net.hr

Darija Marić, dipl. sociologinja, koordinatorica snimanja/terena na projektu „Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. do danas“, *Documenta* – centar za suočavanje s prošlošću, e-mail: darija.maric@documenta.hr

Margareta Matijević, dr. sc., profesorica povijesti, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, e-mail: kotroman1@gmail.com

Predrag Matvejević, dr. sc. red. prof. u mirovini, La Sapienza – Università di Roma, e-mail: matvejevic@mclink.it

Igor Mrkalj, mr. sc., Glina, e-mail: igor.mrkalj@seznam.cz

Vjeran Pavlaković, doc. dr. sc., Odsjek za kulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, e-mail: vjeranp@gmail.com

Radovan Pilipović, MA pravoslavne teologije; doktorand na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta, bibliotekar, Biblioteka Srpske Patrijaršije, e-mail: beriozushka@gmail.com

Radmila Radić, dr. sc., naučni savetnik, Institut za noviju istoriju Srbije u Beogradu, e-mail: radic.radmila@yahoo.com

Slaven Rašković, prof. sociologije i informatologije, *Documenta* – centar za suočavanje s prošlošću, e-mail: slaven.raskovic@documenta.hr

Stjepan Razum, dr. sc., svećenik, arhivist i povjesničar, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, e-mail: srazum@arhiv.hr

Krešimir Regan, dr. sc., viši znanstveni suradnik, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, e-mail: kresimir.regan@gmail.com

Drago Rokсандić, dr.sc., red. prof., Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: drago.roksandic@ffzg.hr

Nikola Seiwerth, student povijesti, član uredništva *Pro tempore*, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: n.seiwerth@gmail.com

Filip Šimetin Šegvić, dipl. povjesničar i prof. povijesti, član uredništva *Pro tempore*, e-mail: phillip.simetinsegvic@gmail.com

Nikolina Šimetin Šegvić, dipl. povijesničarka, članica uredništva *Pro tempore*, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: nikolina.simetinsegrvic@gmail.com

Filip Škiljan, dr. sc., znanstveni suradnik, Institut za migracije i narodnosti u Zagrebu, e-mail: filipskiljan@yahoo.co.uk

Danijela Stjepić, MA, znanstvena pomoćnica pri Katedri za povijest jugoistočne Europe, Eberhard Karls Universität Tübingen, Institut für osteuropäische Geschichte und Landeskunde, e-mail: Danijela.Stjepic@uni-tuebingen.de

Boris Suljagić, prof. povijesti i informatologije, arhivist-specijalist, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, e-mail: bsuljagi@arhiv.hr

Čedomir Višnjić, dipl. politolog, publicist, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“ u Zagrebu, e-mail: skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Đuro Zatezalo, dr. sc., povjesničar i arhivist, Karlovac, e-mail: vijece.srbi.ka@ka.t-com.hr

SADRŽAJ

O OVOM KOLOKVIJU	5
PROGRAM RADA	7
SAŽECI PRIOPĆENJA	15
Višeslav Aralica	
<i>O srpsko-hrvatskim/hrvatsko-srpskim odnosima u publikacijama HSS, SDS i ustaškog pokreta do proglašenja NDH</i>	17
Max Bergholz	
<i>Masovna ubojstva u Glini tijekom 1941. godine i poslijeratna kultura sjećanja na žrtve: što znamo a što ne?</i>	17
<i>Mass Killings in Glina during 1941 and the Postwar Culture of Remembrance of the Victims: What Do We Know and Not Know? ..</i>	20
Mile Bjelajac	
<i>Glinski kraj 1938-1941. i zabrinutost za opstanak Jugoslavije</i>	23
Tomislav Brandolica, Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić	
<i>Tragovi svakodnevice: iz međuratne Gline</i>	24
Jovan Čulibrk	
<i>Tehnike negacije: Poricanje zločina u glinskoj crkvi u kontekstu trendova poricanja, izvitoperenja i revizije istorije stradanja u Drugom svjetskom ratu</i>	25
Dragan Cvetković	
<i>Banija 1941. godine – numeričko određenje civilnih gubitaka sa osvrtom na žrtve opštine Glina</i>	26
Marta Fiolić, Marko Lovrić, Nikola Seiwerth	
<i>U srcu Gline: crkva sv. Ivana Nepomuka i crkva Rođenja Bogorodice u urbanom i društvenom razvoju grada do 1918. godine</i>	27
Ivo Goldstein	
<i>Uspostava sustava terora u NDH 1941. godine: legalna osnova</i>	27
Slavko Goldstein	
<i>Josip Željko Kurelac, satnik, organizator otpremanja srpskih seljaka iz kotara Vrginmost u Glinu koncem srpnja i početkom kolovoza 1941. godine</i>	28
Marica Karakaš Obradov	
<i>Novi mozaik naroda u „Novom poretku“. Doseljavanje Slovenaca u NDH s posebnim osvrtom na područje Korduna i Banovine</i>	30
Nada Kisić Kolanović	
<i>O artikulaciji traumatičnog pamćenja Drugoga svjetskoga rata</i>	31

Milan Koljanin	34
<i>Glina-primer regionalnog centra uništenja 1941.godine</i>	34
Alexander Korb	
<i>Osovinske reakcije na rano ustaško masovno nasilje.</i>	34
<i>Axis Reactions towards early Ustasha Mass Violence</i>	35
Snježana Koren	
<i>Slučaj Milana Vidakovića.</i>	35
Petar Macut	
<i>Epitetima protiv istine: rekonstrukcija događaja kroz dekonstrukciju upotrebe sjećanja na primjeru zločina u Glini 1941. godine</i>	36
Darija Marić i Slaven Rašković	
<i>Osobna sjećanja ljudi iz Gline i okolice na događaje u Drugom svjetskom ratu</i>	36
Margareta Matijević	
<i>Katolička crkva na Banovini/Baniji i Kordunu od 1939. do 1941. godine.</i>	41
Predrag Matvejević	
<i>Mjesta memorije. Glina 1941., crkva Presvete Bogorodice.</i>	42
Igor Mrkalj	
<i>Glina, grad i građani: okvir za kolektivnu biografiju, 1918.-1941... 43</i>	43
Igor Mrkalj	
<i>Nove činjenice o dva odvojena ustaška zločina u Glini u proljeće i ljeto 1941. godine</i>	43
Vjeran Pavlaković	
<i>Prijeporni spomenički prostor Gline.</i>	44
Radovan Pilipović	
<i>Pravoslavni hramovi kao mjesta stradanja njihovih vjernika 1941. godine</i>	45
Radmila Radić	
<i>Izgradnja crkve u Glini početkom 60-ih godina 20. veka</i>	45
Stjepan Razum	
<i>Rezultati istraživanja Karla Lipaka o događaju u Glini</i>	47
Krešimir Regan	
<i>Srpska politika u glinskome kraju za Banovine Hrvatske (1939.–1941.)</i>	47
Drago Roksandić	
<i>Ljudska cijena okupacije, kolaboracije i oslobodilačkog rata: glinski i vrginmošćanski komunisti 1941. godine</i>	48

Filip Škiljan	
<i>Organizirana iseljavanja Srba s Banije u ljeto 1941. godine</i>	50
Danijela Stjepić	
<i>Glina 1941. godine u pismima i dnevnicima vojnika Wehrmachta . . .</i>	50
Boris Suljagić	
<i>Glina i glinski kraj u arhivskom gradivu u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu</i>	51
POPIS SUDIONIKA	56

„ŠTO SE UISTINU DOGODILO U GLINSKOJ SRPSKOPRAVOSLAVNOJ
CRKVI IZMEĐU 29/30. SRPNJA I 4/5. KOLOVOZA 1941.:
SVJEDOČANSTVA I KULTURA SJEĆANJA“

Nakladnik

Filozofski fakultet u Zagrebu
FF-press
I. Lučića 3, Zagreb

Za nakladnika

Damir Boras

Urednici

Drago Roksandić
Filip Šimetin Šegvić

Tehnički urednik

Boris Bui

Lektura i korektura

Jadranka Brnčić

Likovno rješenje korica

Boris Bui

Tisak i uvez

Hitra produkcija knjiga d.o.o., Zagreb

lipanj 2012.

ISBN 978-953-175-435-4

CIP zapis je dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 809224.